

11

О. В. Гісем, О. О. Мартинюк

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ

Рівень стандарту

Підручник для 11 класу
закладів загальної середньої освіти

Харків
Видавництво «Ранок»
2019

УДК 94:37.016(075.3)

Г51

Гісем О. В.

Г51 Всесвітня історія (рівень стандарту) : підруч. для 11 кл. закл. загал. серед. освіти / О. В. Гісем, О. О. Мартинюк. — Харків : Вид-во «Ранок», 2019. — с., іл.

ISBN

УДК 94:37.016(075.3)

Інтернет-підтримка

Електронні матеріали
до підручника розміщено на сайті
interactive.ranok.com.ua

ISBN

© Гісем О. В., Мартинюк О. О., 2019
© ТОВ Видавництво «Ранок», 2019

Шановні одинадцятикласники та одинадцятикласниці!

В 11 класі ви завершуєте вивчення курсу всесвітньої історії. Запорукою успішної роботи на уроках і вдома, як і в попередні роки, залишається вміння працювати з підручником. Перш ніж її розпочати, необхідно ознайомитися зі змістом підручника та його структурою.

Матеріал об'єднано в шість розділів, кожен із яких містить параграфи, які, у свою чергу, складаються з окремих пунктів. У тексті ви зустрінете виділені слова і дати. На них необхідно звертати особливу увагу. Історію, як ви вже знаєте, неможливо засвоїти без знання її термінології та хронології. Працюючи з параграфом, обов'язково перевіряйте себе, щоб переконатися, чи ви їх зрозуміли і запам'ятали.

Краще опанувати навчальний матеріал допоможуть історичні документи, ілюстрації, таблиці і схеми. Розглядаючи ілюстрації, звертайте увагу на підписи, що пояснюють зміст зображеного. Систематизувати уявлення про те, як розгорталися події, із якими ви познайомилися, допоможуть таблиці. Схеми розкривають зв'язки між складовими історичних явищ, пояснюють їхні особливості тощо.

Наприкінці параграфів містяться висновки, які привертають увагу до провідних ідей, розкритих у них. Запитання і завдання спрямовані на формування різноманітних умінь та навичок.

Завершивши розгляд теоретичного матеріалу розділу, ви зможете розвинути набуті вміння й навички на практичному занятті та підсумувати свої знання за допомогою узагальнюючих запитань і завдань. Тестові завдання дозволять вам здійснити самоперевірку рівня набутих знань і підготуватися до тематичного оцінювання.

У кінці підручника розташовані словник основних термінів і понять, хронологічна таблиця та плани-схеми для самостійної роботи з підручником і додатковими джерелами.

Підручник супроводжує електронний освітній ресурс, де розміщено додаткову інформацію до параграфів, а також тестові завдання до розділів, що виконують в режимі онлайн.

Система символів, що супроводжують окремі рубрики, полегшить вашу роботу з підручником.

Пригадайте. Запитання і завдання, що розпочинають параграфи, допоможуть вам пригадати раніше вивчений матеріал і підготуватися до сприйняття нового.

Цікаві факти. У цій рубриці ви знайдете додаткову інформацію, пов'язану зі змістом матеріалу параграфа.

Словник. Тут пояснюються наведені в тексті терміни й поняття.

Висновки. У цій рубриці подано стислий виклад провідних думок, розкритих у тексті параграфа.

Запитання і завдання. До параграфів складено запитання і завдання, що поділяються на чотири групи. Звертайте увагу на умовні позначення поряд із ними, що підкажуть вам, як їх необхідно виконувати.

Перевірте, як ви запам'ятали. За допомогою цих запитань ви зможете здійснити самоперевірку й дізнатися, чи добре ви запам'ятали розглянутий матеріал.

Подумайте і дайте відповідь. Запитання цієї рубрики допоможуть вам осмислити опрацьований матеріал.

Виконайте завдання. Виконання цих завдань розвиватиме ваші навчальні вміння (працювати з історичною картою, складати таблиці, плани тощо).

Творче завдання. Тут ви знайдете завдання, які слід виконувати за допомогою додаткових джерел інформації.

Бажаємо успіхів!

§ 1. Вступ

1. Що таке всесвітня історія? **2.** Які періоди всесвітньої історії ви вивчали в попередніх роках? Назвіть їхні хронологічні межі. **3.** Які події першого періоду Новітньої історії ви вважаєте найважливішими? Чому? **4.** Покажіть на карті атласу країни, із подіями в яких ви познайомилися минулого року. **5.** Які основні зміни відбулися в господарстві, політичному житті, суспільному розвитку, культурі, технічному прогресі та побуті населення провідних держав світу в перший період Новітньої історії?

Другий період Новітнього часу всесвітньої історії. Всесвітня історія як наука про минуле людства вивчає та описує процес розвитку людського суспільства загалом, з особливостями та загальними закономірностями, що виявляються в історії різних народів. Події всесвітньоісторичного процесу дослідницька спільнота умовно об'єднує в кілька **історичних періодів**. У попередні роки ви вже познайомилися з подіями історії Стародавнього світу, Середніх віків, Нового часу й першого періоду **Новітнього часу**. Цього року ви продовжите вивчення історії Новітнього часу.

Питання слухності вживання поняття історії Новітнього часу та її періодизації залишається предметом дискусій. Зокрема, звертається увага, що зміст цього поняття потребує переосмислення, і доречно вважати власне «новітніми» події останніх двох-трьох десятиліть. Чимало прихильників серед сучасної української історичної спільноти має точка зору британського дослідника Еріка Гобсбаума, який писав, що «немає серйозних сумнівів у тому, що наприкінці 1980-х і на початку 1990-х рр. закінчилася одна доба у світовій історії й почалася інша». Вони вважають, що назву «історія Новітнього часу» можна було б залишити для подій до 1991 р., а період із 1990-х рр. називати сучасним або сучасною історією. Інші вважають, що з 1991 р. розпочався третій період історії Новітнього часу.

Періоди всесвітньої історії

Стародавній світ	Середні віки	Новий час		Новітній час	
		I період	II період	I період	II період
Поява людини на Землі — V ст. н. е.	V ст. н. е. — кінець XV ст.	Кінець XV — кінець XVIII ст.	Кінець XVIII — початок XX ст.	1914—1945 рр.	1945 р. — початок XXI ст.

Всесвітня історія — розділ історичної науки, предметом вивчення якої є минуле людства.

Історичний період — етап політичного, соціально-економічного й культурного розвитку людства, що характеризується певними подіями, явищами, процесами тощо.

Історія Новітнього часу — сучасний період всесвітньої історії, що охоплює події XX — початку XXI ст.

Постіндустріальне (постмодерне) суспільство — постіндустріальна стадія розвитку, коли замість промислового й сільськогосподарського виробництва під впливом науково-технічного прогресу головними стають сфери інформаційного обміну та надання послуг.

сами у світовому розвитку. У соціально-економічній сфері цей період характеризувався повоєнним піднесенням економіки, циклічністю її розвитку, переходом від регульованого ринкового господарства до політики неоконсерватизму й остаточної перемоги ринкових відносин. У розвинених країнах світу відбувалося становлення **постіндустріального суспільства**, поглиблення інтеграційних процесів і зростання добробуту населення. У СРСР та країнах, у яких під його тиском встановилися комуністичні режими, розвиток суттєво відрізнявся.

У політичній сфері основними вважають процеси повоєнного переоблаштування світу країнами антигітлерівської коаліції, заснування ООН як міжнародного арбітра для уникнення нової світової воєнної катастрофи, виникнення світової системи соціалізму, «холодну війну» й численні локальні збройні конфлікти, «відлигу» в міжнародній напруженості, розпад світової системи соціалізму, крах СРСР, становлення сучасної демократії, прояв нових локальних конфліктів, активізація міжнародних зусиль для збереження миру.

Головні тенденції світового розвитку, як і в попередній період, визначалися провідними державами світу — США і країнами Західної Європи. У 1960-ті рр. до них долучилася Японія, згодом нові індустріальні країни, а на початку XXI ст. — Китай.

2 Джерела вивчення всесвітньої історії 1945 р. — початку XXI ст. Історію, як ви вже знаєте, вивчають шляхом дослідження **історичних джерел**. Саме на основі ретельного вивчення історичних джерел відтворюють події минулого. Вони є головними носіями історичної інформації, що відображають той чи інший бік людської діяльності.

Існують різні типи історичних джерел — писемні, речові, усні, етнографічні, мовні, кіно-, фото- та фонодокументи.

Спільні риси для історичних джерел різних типів:

- ▶ усі джерела є свідками свого періоду й відображають певну межу буття минулого;
- ▶ джерела можуть містити інформацію відкритого й прихованого характеру, яку виявляють через порівняння різних джерел;
- ▶ оскільки творцями всіх пам'яток минулого були люди, джерела відображають їхнє бачення й сприйняття подій;
- ▶ кожне джерело є невичерпним за змістом історичної інформації.

Події всесвітньої історії 1945 р. — початку ХХІ ст. дозволяють вивчати величезну кількість історичних джерел. Попередні періоди всесвітньої історії такої джерельної бази не мають. Головним завданням при цьому є неухильне дотримання принципів неупередженості й коректності під час аналізу історичних джерел.

3 **Зміни населення світу в 1945 р. — на початку ХХІ ст.** У другій половині ХХ ст. темпи зростання населення світу називають «вибухоподібними». При цьому 9/10 загального приросту населення світу припадало на країни, що розвиваються. Це спричинило глобальний демографічний вибух. Пізніше, коли стрімкі темпи зростання населення охопили малорозвинені країни, світовий демографічний вибух став однією з глобальних проблем людства. В «епіцентрі» цього демографічного вибуху, як і раніше, залишаються країни Центральної Азії.

Причинами зростання населення світу вважають зменшення смертності завдяки прогресу медицини, збільшенню продуктивності сільськогосподарства, запровадженню гігієни, покращенню санітарних умов місць проживання тощо.

У деяких країнах кількість населення скорочується. Особливо це стосується Центральної та Східної Європи, переважно через малу народжуваність. Японія та окремі країни Західної Європи з 2010-х рр. також зіткнулися з проблемою зменшення населення.

У другій половині ХХ ст. у країнах Західної Європи, що мають високий рівень життя, відчутним явищем суспільного життя стала новітня міграція. Африканський, індійський, іранський, турецький та інші народи, які спочатку приїздили сюди сезонно, переселялися назавжди зі своїх країн, де рівень життя був нижчим.

Високі темпи зростання населення — характерна особливість другої половини ХХ ст.

Табір біженців у Німеччині

Наприкінці ХХ ст. новим явищем у потоках мігрантів стало зростання кількості біженців та біженок. Нову хвилю міграції спричиняли міжнаціональні й територіальні локальні конфлікти, політична боротьба, інколи голод. За даними ООН, станом на 2016 р. у світі 65,6 млн осіб через різні причини були змушені залишити свої домівки, а 22,5 млн із них стали біженцями.

Загалом населення світу станом на 2017 р. становило 7,405 млрд осіб. Найбільша кількість населення світу проживає в Китаї та Індії — понад 1,3 млрд осіб у кожній із них.

Висновки

- ▶ Цього року ви вивчатимете події, які відбувалися у світі в 1945 р. — на початку ХХІ ст.
- ▶ Значна кількість історичних джерел за цим періодом створює сприятливу й водночас досить складну ситуацію для проведення досліджень.
- ▶ Особливостями, притаманними стану населення світу в цей період, є стрімке зростання населення країн, що розвиваються, та проблема біженства.

Запитання та завдання

1. Що таке історичний період?
2. Назвіть хронологічні межі періоду всесвітньої історії, який ви вивчатимете цього року.
3. Яке суспільство називають постіндустріальним?
4. Назвіть типи історичних джерел.
5. На які країни в другій половині ХХ ст. припадало 9/10 приросту населення?
6. Якою є кількість біженців і біженок у сучасному світі?

7. Охарактеризуйте місце періоду, який ви вивчатимете у всесвітній історії.
8. Чим обумовлені та в чому полягають дискусії стосовно періодизації подій 1945 р. — початку ХХІ ст. у всесвітній історії?
9. Що нового у джерельній базі до цього періоду всесвітньої історії порівняно з попередніми?
10. У чому полягають нові проблеми у стані населення світу цього періоду?

11. Складіть таблицю «Зміни, які відбулися у світі в 1945 р. — на початку ХХІ ст.».

Сфера розвитку	Зміни, що відбулися
Соціально-економічна сфера	
Політична сфера	

12. Підготуйте повідомлення (презентацію) за темою «Підсумки, уроки, ціна для людства й наслідки Першої і Другої світових війн».

РОЗДІЛ І. ОБЛАШТУВАННЯ ПОВОЄННОГО СВІТУ

§2. Створення нової системи міжнародних відносин

1. Коли відбулися Ялтинська (Кримська) та Потсдамська конференції? 2. Якими були основні рішення Ялтинської та Потсдамської конференцій? 3. Коли і як утворилася Організація Об'єднаних Націй (ООН)? 4. Якою була основна мета створення ООН?

Ялтинсько-Потсдамська система міжнародних відносин: сутність та особливості. Уперше питання післявоєнного врегулювання обговорювалося на вищому рівні на Тегеранській конференції 1943 р. Тоді вже чітко було зрозуміло, що вирішальна роль у визначенні меж післявоєнного світу дедалі більше переходить до СРСР і США. На Ялтинській і Потсдамській конференціях ця тенденція остаточно проявилася. Тобто вже в роки Другої світової війни склалися передумови для виникнення **біполярного (двополюсного) світу**. Велика Британія поступово відійшла на другий план.

Рішення Ялтинської конференції, викладені в «Декларації про вільну Європу» та заяві «Єдність в організації миру, як і у веденні війни», сформували основу нової системи міжнародних відносин. Потсдамська конференція доповнила ці рішення й завершила формування нової повоєнної системи міжнародних відносин, яка здобула назву Ялтинсько-Потсдамської.

У межах нової системи міжнародних відносин США та СРСР уперше «поділили» світ на двох і визначили свої сфери впливу в ньому. Вони ліквідували багатопольярну структуру міжнародних відносин, що існувала раніше, та утворили біполярну структуру. У ній провідну роль відігравали дві наддержави — США і СРСР, що стали «центрами сили» тогочасної міжнародної системи.

Міжнародні відносини набули конфронтаційного характеру. Постійне протистояння між двома «центрами сили» інколи набувало характеру гострого протистояння й балансування на межі реальної війни. При цьому небезпеку посилювала наявність ядерної зброї.

Поділ світу на сфери впливу як у Європі, так і в інших регіонах призвів до розчленування країн (Німеччина,

Ялтинсько-Потсдамська система міжнародних відносин — система міжнародних відносин, яка існувала в Європі у другій половині 1940-х — у 1990-х рр., закріплена договорами й домовленостями Ялтинської і Потсдамської конференцій.

Біполярний (двополюсний) світ — вид балансу сил у міжнародних відносинах, за якого вплив у світі розподіляється між двома державами.

«Соціалістичний табір» — поняття, яким позначають країни, що обрали шлях соціалістичного розвитку й підтримки радянської ідеології. На Заході ці країни називали комуністичними, протиставляючи їх своїй демократичній моделі розвитку.

Корея, В'єтнам, Китай) і виникнення військово-політичних блоків, очолюваних США та СРСР.

Ялтинсько-Потсдамська система обумовила появу політико-ідеологічно-протистояння між «вільним світом» країн західної демократії, очолюваним США, і «соціалістичним табором», керо-

ваним СРСР. Боротьба ідей призводила до взаємної демонізації протилежної сторони, що стало прикметною рисою нової системи міжнародних відносин.

Післявоєнний світ перестав бути переважно євроцентристським, а міжнародна система набувала ознак глобальної, загальносвітової. Це створило умови для розгортання процесів економічної і політичної глобалізації.

Ялтинсько-Потсдамська система міжнародних відносин не мала міцної договірно-правової основи. Більшість домовленостей, що її складали, були усними, проголошеними лише декларативно, або частково заблокованими через суперечності між тими, хто їх висував.

Центральним елементом Ялтинсько-Потсдамської системи стала ООН. Вона відіграла роль основного механізму узгодження зусиль із недопущення війн і конфліктів та створення глобальної системи колективної безпеки. Конфронтація між США і СРСР суттєво зменшувала можливості ООН здійснювати свої завдання. Головною метою ООН за цих умов стало сприяння нормалізації американсько-радянських відносин як основній передумові міжнародної безпеки в післявоєнному світі.

Ялтинсько-Потсдамська система міжнародних відносин викликала незадоволення в багатьох державах, чия роль у міжнародних відносинах через неї суттєво припинювалася.

Припинення існування Ялтинсько-Потсдамської системи міжнародних відносин пов'язують із розпадом світового «соціалістичного табору» та СРСР як одного із центрів біполярного світу.

Ялтинсько-Потсдамська система, незважаючи на свою суперечливість й існування постійної напруженості між двома «центрами сили», змогла забезпечити послаблення давнього європейського протистояння.

2 **Причини переходу від співробітництва до конфронтації.** У роки Другої світової війни співробітництво країн Заходу та СРСР мало вимушений характер. Обидві сторони не сприймали одна одну. Коли війна завершилася, зникла потреба для співпраці. Суперечності між ними поглиблювалися. Погляди колишніх союзників на те, яким має бути післявоєнний світ, суттєво відрізнялися.

Двома «центрами сили», на які орієнтувалися інші країни, стали США та СРСР. США вважалися своєрідним гарантом збереження

й уособленням західних демократій та їхньої моделі суспільного розвитку. Їх основним супротивником став СРСР, у якого тепер з'явилися держави-союзники із «соціалістичного табору». СРСР уособлював іншу модель суспільно-політичного розвитку, яка не сприймала й категорично відкидала цінності західних демократій. Кожен із цих двох полюсів сили був переконаний у правильності шляху розвитку, який він обстоює, і вважав, що зникнення супротивника з історичної арени відповідає інтересам розвитку людства. Намагання збільшити сферу свого впливу та зменшити вплив іншої сторони. Це породжувало неминуче зіткнення інтересів двох наддержав і загострення **конфронтації** між ними.

Конфронтація — протиборство, протистояння, зіткнення різних соціальних систем, інтересів, принципів.

Організація Об'єднаних Націй (ООН) — міжнародна організація, створена для підтримання миру й безпеки у світі та розвитку співробітництва між державами.

3 **ООН — новий механізм міжнародного співробітництва.** Датою створення **Організації Об'єднаних Націй (ООН)** вважається **24 жовтня 1945 р.**, коли більшість держав — засновників організації затвердили статут ООН. Її головними цілями визначалося збереження миру та безпеки, захист прав людини, підтримання поваги до міжнародних зобов'язань держав і сприяння розвитку народів світу. У заснуванні ООН узяла участь 51 країна. Крім СРСР, відповідно до досягнутих домовленостей засновниками цієї міжнародної організації були Білорусь та Україна. У 1945—1991 рр. остання брала участь у роботі ООН як УРСР.

У структурі ООН існувало шість головних органів — Генеральна Асамблея, Рада Безпеки, Економічна і соціальна рада, Рада з опіки, Міжнародний трибунал та Секретаріат.

Генеральна Асамблея збиралася раз на рік на тримісячну сесію. Кожна держава мала один голос незалежно від своєї величини й міці. Рада Безпеки спочатку складалася з п'яти постійних членів (Велика Британія, Китай, СРСР, США і Франція) та шести непостійних, які обиралися Генеральною Асамблеєю на трирічний термін. Кожен постійний член Ради Безпеки мав право «вето» щодо основних питань. Пізніше непостійних членів Ради Безпеки стало десять. Рада Безпеки несе головну відповідальність за підтримання миру й безпеки, її рішенням мають підкорятися всі члени ООН.

Економічна і соціальна рада розглядала економічні й суспільні проблеми у світі, а Рада з опіки вирішувала справи підпорядкованих ООН 11 несамоїстих територій.

Підписання статуту ООН на конференції в Сан-Франциско. Квітень 1945 р.

Міжнародний трибунал із 15 суддів, що обиралися на дев'ятирічний термін, розглядав міжнародні суперечки й представляв експертизу в ООН. Його рішення вважалися остаточними. Секретаріат, очолюваний Генеральним секретарем, був суто управлінською структурою. Він виконував організаційну діяльність і повідомляв держави ООН про проблеми, що загрожували миру.

Під егідою ООН розгорнули діяльність спеціалізовані установи, що здійснювали роботу з конкретних питань. Найвідомішими серед них вважаються Міжнародна організація праці (МОП), Міжнародне агентство з атомної енергії (МАГАТЕ), Організація Об'єднаних Націй із питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО), Організація Об'єднаних Націй із промислового розвитку (ЮНІДО), Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ), Продовольча та сільськогосподарська організація ООН (ФАО), Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) і Світовий банк. Більшість своєї гуманітарної діяльності ООН здійснює саме через ці установи: наприклад, програми масових щеплень і надання вакцин — через ВООЗ, програми збереження культурних пам'яток — через ЮНЕСКО, програми уникнення голоду й недоїдання — через ФАО тощо.

Штаб-квартирою ООН із 1947 р. стали США, із 1952 р. вона розташовується в спеціально спорудженому комплексі будівель на острові Мангеттен у Нью-Йорку. Зараз до ООН належить 191 держава світу.

4 **Формування міжнародних стандартів із прав людини.** Після завершення Другої світової війни, коли світ дізнався про злочини нацистського режиму, у Німеччині поширилося розуміння необхідності визначити невід'ємні права, які мають усі люди, і затвердити їх рішенням ООН. Комісія з прав людини створила з 18 осіб різних національностей і політичних поглядів редакційний комітет, який очолила дружина 32-го президента США Ф. Рузвельта Елеонора Рузвельт від США, відома у світі своєю правозахисною діяльністю. Робота над документом тривала два роки.

Елеонора Рузвельт із текстом Загальної декларації прав людини

10 грудня 1948 р. Генеральна Асамблея ООН прийняла **Загальну декларацію прав людини**. Цей документ відображав невід'ємні права, які мають забезпечуватися всім людям владою їхніх держав.

Загальна декларація прав людини складається із 30 статей, які пізніше стали основою міжнародних договорів, регіональних документів із прав людини, національних конституцій і законів. Декларація разом із прийнятими Генеральною Асамблеєю ООН у 1966 р. Міжнародним пактом про економічні, соціальні й культурні права і Міжнародним пактом про громадянські

і політичні права та двома факультативними протоколами складають міжнародний «пакет» із прав людини. Статус міжнародного права ці документи набули в 1976 р. після їх ратифікації достатньою кількістю держав.

День прийняття ООН Загальної декларації прав людини 10 грудня відзначається щорічно як Міжнародний день прав людини. Відповідно до Книги рекордів Гіннеса Декларація є «найбільше перекладеним документом» у світі. Цьому є пояснення. Декларація мала визначальний вплив на створення більшості національних конституцій, які з'явилися після її прийняття. Вона стала основою для величезної кількості актів і договорів із міжнародного права, національних законів, основою діяльності численних міжнародних, регіональних і національних організацій із захисту прав людини.

Висновки

- ▶ Після завершення Другої світової війни у Європі встановилася Ялтинсько-Потсдамська система міжнародних відносин, у межах якої розгорнулася конфронтація двох «центрів сили».
- ▶ Протистояння між США та СРСР, що розпочалося в післявоєнному світі, було історично обумовленим.
- ▶ Прагнення миру, безпеки й співпраці в післявоєнному світі сприяло появі ООН.
- ▶ Реалії Другої світової війни спричинили усвідомлення необхідності визначення міжнародних стандартів невід'ємних прав людини. Загальна декларація прав людини стала першим глобальним вираженням прав, на які всі люди мають невід'ємне право.

Запитання та завдання

1. Що таке Ялтинсько-Потсдамська система міжнародних відносин? 2. Наведіть приклади поділених країн. 3. Чим конфронтація відрізняється від співробітництва? 4. Назвіть п'ять держав — постійних членів Ради Безпеки ООН. 5. Де з 1952 р. перебуває штаб-квартира ООН? 6. Коли було прийнято Загальну декларацію прав людини?

7. Назвіть та поясніть характерні риси Ялтинсько-Потсдамської системи міжнародних відносин? 8. Чому відбувся перехід від співробітництва до конфронтації в післявоєнних міжнародних відносинах? 9. Як було організовано діяльність ООН? 10. Охарактеризуйте процес формування міжнародних стандартів із прав людини.

11. Складіть розгорнутий план за темою «Формування нової системи міжнародних відносин». 12. Складіть схему структури ООН.

13. Елеонора Рузвельт, оцінюючи значення Загальної декларації прав людини, сказала, що вона «цілком може стати міжнародною Великою хартією вольностей для всіх людей повсюди». Що таке Велика хартія вольностей? Поясніть, як ви розумієте наведений вислів. 14. Упродовж опрацювання розділу виконайте навчальний проект «Реалізація завдань ООН її спеціалізованими організаціями» (на прикладах діяльності однієї організації).

§ 3. Формування біполярного світу

1. Які держави Східної Європи звільнила Радянська армія в роки Другої світової війни? 2. Визначте основні засоби й методи, які застосовують противники у звичайній «гарячій» війні. 3. Назвіть відомі вам військово-політичні блоки. Якими були їхні особливості?

Радянська окупація Центрально-Східної Європи. Територія в Європі, звільнена в період Другої світової війни арміями антигітлерівської коаліції, поділялася на зони військової окупації. У Західній та Південній Європі встановили контроль США, а над Центрально-Східною Європою та значною частиною Балкан — СРСР. США в підконтрольному регіоні сприяли поновленню основ західної демократії в суспільстві.

Курс стосовно зони окупації СРСР наприкінці війни визначив Й. Сталін, який сказав, що «ця війна відрізняється від попередніх: той, хто захоплює територію, зможе примусити захоплені країни прийняти свій суспільний лад».

Неодноразові заяви США та СРСР про визнання за кожним народом права на власний шлях розвитку не змінювали ситуацію. Радянське керівництво при цьому стверджувало, що успіхи комуністів обумовлені їхньою популярністю, а уряд Заходу вважав, що ці успіхи не можуть бути проявом вільного волевиявлення народів у країнах, де перебуває Радянська армія.

Восени 1945 р. західні лідери вимагали змін в урядах Румунії та Болгарії, стверджуючи, що їхній склад не відображає всі існуючі в цих країнах політичні сили. Радянське керівництво відкидало це, розцінюючи як спробу відновити навколо СРСР бар'єр із недружніх східноєвропейських країн.

Відображенням сприйняття Заходом територіально-політичних реалій, що формувалися в тогочасній Європі, стала промова В. Черчилля в місті Фултон (США) 5 березня 1946 р.

В. Черчилль заявив, що СРСР і комуністичні організації світу, які є його «п'ятою колоною», прагнуть безмежної експансії, що загрожує всій «християнській цивілізації». Він закликав усі англомовні держави до боротьби з поширенням комунізму.

Керівництво СРСР в особі Й. Сталіна оцінило цю промову як заклик «підпалювача війни» до «нового воєнного походу проти Східної Європи» й пообіцяло дати відсіч.

Суперечності, оприлюднені у промові В. Черчилля, стали вихідним пунктом для загострення відносин між союзниками.

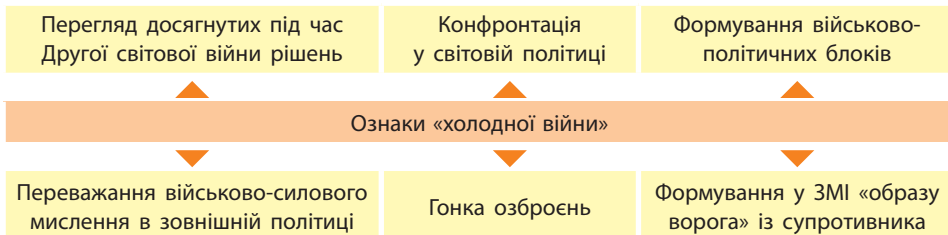

В. Черчилль під час промови в місті Фултон 5 березня 1946 р.

2 **«Холодна війна».** Британський письменник Джордж Орвелл у статті «Ти та атомна бомба», опублікованій у жовтні 1945 р., уперше назвав тогочасне протистояння між США та СРСР **«холодною війною»**. Поняття набуло поширення. Офіційно його вперше використав у промові радник президента США Гаррі Трумена Б. Барух у квітні 1947 р.

На думку деяких сучасних дослідників, «холодна війна» стала третьою та останньою у ХХ ст. світовою війною. З одного боку, вона мала ознаки справжньої світової війни, яка завершилася перерозподілом світу на користь переможця й крахом держав, які зазнали в ній поразки. З іншого — у «холодній війні» переважно застосовувалися надзвичайно жорсткі засоби невійськового протистояння в економічній, ідеологічній, політичній і технологічній сферах. Здійснення цих засобів визначило форми, масштаби й наслідки цього глобального протистояння, які часто були поза межами світової війни.

Ознаки «холодної війни»

У «холодній війні» обидві сторони уникали відкритого конфлікту з противником, усвідомлюючи його непередбачуваний результат через відсутність абсолютної переваги сил. Так, на початковому етапі «холодної війни» США тримали монополію на ядерну зброю, але не мали засобів її доставки, здатних подолати радянську протиповітряну оборону. У Європі СРСР переважав у звичайних озброєннях. Після появи в 1949 р. у СРСР ядерної зброї, а пізніше балістичних ракет як засобів її доставки, в обох держав військове суперництво перейшло у сферу її якісного вдосконалення.

«Холодна війна» — поняття, що позначає глобальне економічне, ідеологічне й військово-політичне протистояння між СРСР із його союзниками та США, країнами Західної Європи з їхніми союзниками, що відбувалося із середини 1940-х і до початку 1990-х рр.

 Кастильський принц Хуан Мануель у XIV ст. вперше застосував поняття «холодна війна». Розмірковуючи про перебіг Реконксти (боротьби між християнами та мусульманами) на Піренейському півострові, він поділив війни на «гарячі» та «холодні». Вони відрізняються за результатами. «Гарячі війни» закінчуються загибеллю держав або миром. «Холодні війни» не приносять миру й честі, тим хто їх розпочав.

3 **Передумови початкового етапу «холодної війни».** Період 1947—1953 рр. визначають як початковий етап «холодної війни». США та СРСР готувалися до військового конфлікту.

У липні 1947 р. у США вийшла друком стаття керівника відділу Державного департаменту Дж. Кеннана «Витоки радянської поведінки», де він виклав свою «стратегію стримування». За задумом автора, вона мала забезпечити підтримання миру у світі на основі неunikненості тотальної відплати противнику у випадку, якщо він завдасть першого удару. Стаття увійшла в історію як «меморандум Дж. Кеннана» і стала основою радянсько-американських відносин й усієї світової політики другої половини ХХ ст. Для початкового етапу «холодної війни» цей документ започаткував розробку стратегії США стосовно СРСР. Водночас на початковому етапі «холодної війни» обидві країни намагалися якомога швидше поширити свій вплив на країни, які ще не визначилися, або перешкодити зробити це противнику.

У лютому 1947 р. британська влада повідомила американську, що не здатна самостійно надавати підтримку Греції та Туреччині. Це могло призвести до поширення радянського впливу на ці країни. У березні 1947 р. президент США Г. Трумен звернувся з посланням до Конгресу, де оцінив ситуацію як небезпечну для США, і попросив виділити 400 млн доларів для підтримки урядів Греції і Туреччини з фінансуванням відправлення туди військового контингенту. Заява президента містила положення, що стали провідними для зовнішньої політики США й увійшли в історію як «доктрина Трумена». Її сутність полягає в наданні США підтримки вільним народам, які чинять опір агресії.

У червні 1947 р. державний секретар США Джордж Маршалл оприлюднив програму економічної допомоги постраждалим від війни Європі, яка пізніше отримала назву «**план Маршалла**». На допомогу країнам, що прийняли його, було виділено 13 млрд доларів (125 млрд доларів за сучасними цінами). Попередньою умовою надання допомоги було усунення комуністів зі складу урядів, які на неї погоджувалися. До 1948 р. комуністів у жодному уряді країн Західної Європи не стало. У здійсненні «плану Маршалла» узяли участь 17 західноєвропейських країн включно із Західною Німеччиною. Основну частину допомоги отримали Велика Британія, Франція, Італія, Західна Німеччина та Німеччина.

«План Маршалла» крім допомоги європейській економіці мав на меті сприяти розвитку США через можливість позбавитися надлишку капіталів і створення в Європі платоспроможних ринків для збуту своєї продукції. Одночасно із цим він відповідав стратегічній меті «доктрини Трумена».

Гаррі Трумен під час промови у Конгресі 12 березня 1947 р.

СРСР та союзні з ним країни засудили «план Маршалла» як спробу підпорядкування Європи політиці США. Проте радянське керівництво вбачало в ньому перш за все загрозу своєму впливу на Центрально-Східну Європу. Країни Центрально-Східної Європи висунули гасло орієнтації на власні сили та допомогу СРСР. Країни Західної Європи, які прийняли «план Маршалла», досить швидко відбудували економіку й самі стали конкурувати зі США на світових ринках.

«План Маршалла» сприяв загостренню німецького питання. Три західні окупаційні зони Німеччини, які його прийняли, протистояли радянській зоні. У грудні 1947 р. американська газета «Нью-Йорк геральд трибюн» писала: «Ера Ялти завершилася. Поділ Німеччини дасть нам можливість свободи дій із включенням Західної Німеччини до системи західних держав».

4 Основні конфлікти початкового етапу «холодної війни». У 1948—1949 рр. спалахнула Перша берлінська криза. У червні 1948 р. у західних та радянській зонах розпочали здійснення окремих грошових реформ. При цьому радянська влада висунула вимогу включення західних секторів окупації Берліна у фінансову систему радянської зони.

Отримавши відмову, радянська окупаційна адміністрація розпочала блокаду Західного Берліна. У відповідь західні держави організували з ним повітряний міст. Кожні п'ять хвилин на його аеродромі приземлявся американський військово-транспортний літак. Усього в блокований Західний Берлін було перевезено понад 2,3 млн т вантажів. Обидві сторони не пішли на загострення конфлікту, оскільки це загрожувало можливістю початку нової війни в Європі. Однак іти на переговори, що можна було сприйняти як прояв слабкості, вони також не побажали. Блокада Західного Берліна стала символом конфронтації, призвела до формування уявлень про США як рятівника західної цивілізації та посилення негативного ставлення до СРСР.

Берлінська криза 1948—1949 рр. зупинила питання про створення єдиної Німеччини більше ніж на 40 років. У 1949 р. західні зони окупації утворили Федеративну Республіку Німеччини (ФРН), а східні — Німецьку Демократичну Республіку (НДР). Західний Берлін став автономним самоврядним містом, пов'язаним транспортним коридором із ФРН.

Іншим конфліктом, який поставив США та СРСР на межу військового протистояння, стала Корейська війна 1950—1953 рр. Після завершення Другої світової війни Корею поділили по 38 паралелі на радянську та американську окупаційні зони. Коли окупаційні

Плакат, присвячений повітряному мосту із Західним Берліном

Меморіал Корейської війни у Вашингтоні, округ Колумбія (США)

війська було виведено, у Північній Кореї владу здобули комуністи, яких підтримував СРСР, у Південній Кореї влада орієнтувалася на союз зі США. При цьому обидва режими прагнули об'єднати півострів під своєю владою. У червні 1950 р. північнокорейські війська перейшли 38-му паралель і розпочали війну.

У Корейській війні на боці півдня під прапором ООН діяли сили США та їхніх союзників, на боці півночі — китайські війська й радянські військові радники. Війна тривала зі змінним успіхом до 1953 р. Вона стала найнебезпечнішим конфліктом цього періоду «холодної війни». Генерал армії США Д. Макартур (командувач військ ООН, які діяли на півдні

півострова) наполягав на тому, щоб завдати ядерного удару по Китаю. Однак президент Г. Трумен не бажав поширювати конфлікт за межі Корейського півострова й створювати цим привід до ядерного конфлікту із СРСР.

5 **Утворення Північноатлантичного союзу (НАТО) та Організації Варшавського договору (ОВД).** Реальністю післявоєнної Європи став її розкол на два угруповання держав. З однієї сторони були ті, хто обрав «план Маршалла» і співробітництво зі США, з іншої — країни, які прийняли соціалістичну модель розвитку та зближення із СРСР. На Європейському континенті, як і в інших регіонах світу, почалося формування системи військово-економічних і політичних союзів, які протистояли одне одному. США і СРСР як «центри сили» біполярного світу були основою кожного з них.

Восени 1947 р. було утворено Інформаційне бюро комуністичних і робітничих партій. Воно стало структурою, через яку радянське керівництво здійснювало політичний та ідеологічний контроль за діяльністю правлячих комуністичних і робітничих партій країн Центрально-Східної Європи й неправлячими комуністичними партіями Франції та Італії.

У 1948 р. СРСР уклав із більшістю країн Центрально-Східної Європи договори про дружбу, співробітництво і взаємодопомогу. У березні 1948 р. як відповідь на це з'явився Західний союз. Його учасниками стали Велика Британія, Франція, Бельгія, Нідерланди та Люксембург. Вони взаємно зобов'язувалися надавати один одному військову допомогу в разі загрози їхнім інтересам. У випадку радянської агресії згідно з договором військові сили союзників діяли спільно. Цей союз не міг урівноважити військові сили в Європі, проте став сходинкою до співпраці зі США. Члени Західного союзу усвідомлювали недостатність своїх сил і звернулися з пропозиціями вступити до нього до США та Канади.

4 квітня 1949 р. у Вашингтоні представниками урядів Бельгії, Великої Британії, Франції, Данії, Ісландії, Італії, Канади, Нідерландів, Норвегії, Португалії та США був підписаний Північноатлантичний договір, за яким утворився новий союз — **Організація Північноатлантичного договору (НАТО)**. До нього додавалися договори про взаємодопомогу між державами — членами союзу. У 1952 р. до НАТО приєдналися Греція і Туреччина, а роком пізніше — ФРН.

СРСР до НАТО ставився як до «агресивного блоку», створеного західними державами з ініціативи США й спрямованого проти соціалістичних країн. Геополітичною протиположністю НАТО стала заснована в 1955 р. **Організація Варшавського договору (ОВД)**. Її утворили Албанія, Болгарія, Угорщина, НДР, Польща, Румунія та СРСР, підписавши у Варшаві Договір про дружбу, співробітництво і взаємну допомогу. Договір формалізував появу військового союзу соціалістичних держав за провідної ролі СРСР і закріпив біполярність світу на 36 років. Його укладання стало відповіддю на вступ до НАТО ФРН.

Прапор НАТО

Логотип Організації Варшавського договору

Висновки

- ▶ Радянська окупація Центрально-Східної Європи призвела до формування нових територіально-політичних реалій і загострення ситуації на континенті.
- ▶ Протистояння між США та СРСР спричинило появу такого явища, як «холодна війна».
- ▶ Початковий етап «холодної війни» наочно продемонстрував, яким жорстоким буде протистояння між двома «центрами сили», що були в її основі, і скільки лиха воно принесе пересічним людям.
- ▶ Поява НАТО і ОВД закріпила формування біполярного світу як нової геополітичної реальності.

Запитання та завдання

1. Коли В. Черчилль виступив із промовою в місті Фултон? 2. Що таке «холодна війна»? 3. Хто сформулював основні положення «стратегії стримування»? 4. Назвіть дату Першої берлінської кризи. 5. Які назви мали німецькі держави, утворені в 1949 р.? 6. Скільки держав у 1949 р. утворили союз НАТО?

7. У чому полягали зміни, які спричинила в Центрально-Східній Європі радянська окупація? 8. У чому полягає сутність «холодної війни»? 9. Охарактеризуйте передумови початкового етапу «холодної війни». 10. Як відбувалися основні конфлікти початкового етапу «холодної війни»? 11. Чим було обумовлено і як відбувалося формування Північноатлантичного союзу та Організації Варшавського договору?

12. Покажіть на карті атласу держави, які утворили НАТО та ОВД. **13.** Об'єднайтеся в малі групи та обговоріть питання: як «холодна війна» пов'язана з підсумками Другої світової війни. **14.** Складіть таблицю «Міжнародні конфлікти початкового етапу "холодної війни"».

Назва і дата	Причини	Перебіг	Результати й наслідки

15. Чому, на вашу думку, унаочнення неможливості розв'язання міжнародних конфліктів початкового етапу «холодної війни» не підштовхнуло США та СРСР до відмови від конфронтації? **16.** Президент США Барак Обама, виступаючи у 2014 р. в Естонії, сказав: «Ми захищаємо наших союзників у НАТО, кожного союзника. У цьому союзі немає старих і нових членів, немає другорядних чи головних партнерів. Вони всі — союзники, це просто й очевидно. І ми оборонятимемо територіальну цілісність кожного з них». Який принцип НАТО відображає наведена цитата? Обґрунтуйте його важливість.

РОЗДІЛ II. ДЕРЖАВИ ПІВНІЧНОЇ АМЕРИКИ ТА ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ: ФОРМУВАННЯ ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОГО СУСПІЛЬСТВА

§ 4. Тенденції економічного і соціального розвитку держав Північної Америки та Західної Європи

- ✓ 1. Якими були характерні риси економічного розвитку країн Заходу в першій половині ХХ ст.? 2. Що було притаманно соціальному розвитку цих країн у зазначений період? 3. Дайте визначення поняття «індустріальне суспільство» та назовіть його основні характеристики.

1 **Економічний розвиток країн Заходу в другій половині ХХ — на початку ХХІ ст.** Держави Північної Америки та Західної Європи, як ви вже знаєте, називають країнами Заходу. У зазначений період їхній економічний розвиток відбувався досить складно, але динамічно.

Ключову роль у відбудові європейської економіки відіграв «план Маршалла». До його реалізації приєдналися Австрія, Бельгія, Велика Британія, Греція, Данія, Ірландія, Ісландія, Італія, Люксембург, Нідерланди, Норвегія, Португалія, Франція, Туреччина, Швейцарія, Швеція і ФРН (із 1949 р.). До середини 1951 р. для цих цілей США виділили близько 12 млрд доларів. Для координації зусиль зі здійснення відбудови за «планом Маршалла» у 1948 р. заснували Організацію європейського економічного співробітництва (ОЄЕС). Таким чином, крім післявоєнної відбудови закладалися підвалини майбутньої євроінтеграції.

Важливе значення для відбудови економіки країн Заходу мало запровадження після війни за рішеннями Бреттон-Вудської конференції 1944 р. нової міжнародної валютної системи. На зміну золотому стандарту прийшла система регульованого золотодоларового стандарту. Це сприяло утвердженню США як лідера країн із ринковою економікою. Одночасно для міжнародних розрахунків заснували Міжнародний валютний фонд (МВФ) і Міжнародний банк реконструкції та розвитку (МБРР).

Починаючи з 1947 р. темпи економічного розвитку країн Заходу зростали. Упродовж 1948—1952 рр. сільське господарство західноєвропейських країн досягло довоєнного рівня, обсяг промислової продукції збільшився на 35 %, а експорт зріс удвічі. Період

Заснування МВФ на Бреттон-Вудській конференції. США, 1944 р.

1947—1973 рр. у Західній Європі увійшов в історію як доба економічного буму. Середньорічне зростання економіки в цей період складало 4,9 %. Економічне зростання набуло ознак глобального й охопило всі західно-європейські країни.

На другу половину 1956 — початок 1960-х рр. припадає перша хвиля **науково-технічної революції (НТР)**. Її особливостями стали: електронізація, розвиток біотехнологій, виготовлення й використання штучних матеріалів, автоматизація виробництва із застосуванням електронно-обчислювальних машин (ЕОМ), використання нових видів енергії тощо. Саме в цей час з'явилися цифрові годинники, касетні відеомагнітофони, копіювальні пристрої «Ксерокс», перші лазери тощо. Телебачення стало кольоровим, а саме воно перетворилося на головний засіб масової комунікації. Наявність дешевої нафти сприяла розвитку виробництва легкових автомобілів. Автомобіль став одним із символів масової культури цього часу.

Економічний бум 1947—1973 рр. сприяв формуванню економіки споживання. Тепер обсяги промислового виробництва залежали від споживацького попиту, що перетворило його на двигун економіки. У США та західноєвропейських країнах у 1950-х рр. у структурі зайнятості першість посіла сфера послуг. У торгівлі на зміну дрібним магазинам прийшли великі магазини самообслуговування (супермаркети) і торговельні центри. Почали розвиватися мережі закладів швидкого харчування зі стандартними стравами швидкого приготування «фаст-фуд».

Науково-технічна революція (НТР) — якісний стрибок у розвитку продуктивних сил, перебудова технічних основ матеріального виробництва на основі перетворення науки на провідний чинник виробництва, у результаті якого відбувається трансформація індустріального суспільства в постіндустріальне.

«Держава добробуту» — модель державного розвитку в індустріально розвинених країнах, яка передбачає досягнення високого рівня життя й характеризується передусім масовим споживанням і соціальним захистом. Її становлення в країнах Заходу припадає на кінець 1940-х — 1950-ті рр., а розквіт — на 1960-ті — початок 1970-х рр.

Транснаціональна корпорація (ТНК) — міжнародна компанія, що здійснює виробництво промислових продуктів на основі прямих іноземних інвестицій та контролює свої закордонні філії.

У країнах Заходу в цей час формувалася соціальна держава, відома як **«державна добробуту»**. До традиційних організаційної і правової функцій в ній додалася нова функція — турбота про добробут своїх громадян. Найвитратнішим і головним завданням стало забезпечення права громадян на соціальний захист від народження до смерті. Окрім цього для підтримки соціальної стабільності врегульовувалися конфлікти між роботодавцями й робітництвом. Третім завданням «держави добробуту» стала турбота про навколишнє середовище.

У цей період виникли **транснаціональні корпорації (ТНК)** як форма горизонтальної економічної інтеграції. Вони контролювали певні галузі

виробництва й поширювали свій вплив на ті, що були необхідні для їх стабільного існування. ТНК сприяли економічному розвитку світу на основі поширення ринкових відносин на нові регіони й залучення національних господарств до світової економіки. Однак у їхній діяльності спостерігалися й прояви негативного впливу на країни та їхнє господарство.

У 1971 р. США відмовилися від Бреттон-Вудської системи. Це стало початком кінця доби стабільності міжнародної фінансової системи. «Перегрів економіки» та нафтова криза 1973 р. підштовхнули економічну кризу 1973—1975 рр. Під час неї в економіці часто спрацьовував «ефект доміно», коли спад в одній галузі спричиняв аналогічні явища в інших. Загалом у цей період промислове виробництво в країнах Заходу знизилося більш ніж на 10 %. Суттєво зросли споживчі ціни та збільшилося безробіття. Тогочасну ситуацію характеризували як стагфляцію — поєднання високого рівня безробіття, інфляції та нульового зростання економіки.

Подолання кризи відбувалося повільно і складно. Велика Британія подолала її наслідки в 1987 р., США — у 1992 р. Шляхами виходу з неї в цих країнах стали, відповідно, тетчеризм та рейганоміка.

Подоланню кризи сприяла друга хвиля НТР, відома як інформаційна революція, що охопила країни Заходу в останній чверті ХХ — на початку ХХІ ст. Нові технології оптимізували виробництво, роблячи його економічнішим і дешевшим. Ознакою цього етапу НТР стало застосування комп'ютерів, електроніки, реактивної техніки, ядерної енергії, полімерних матеріалів тощо.

У 1976 р. піонер комп'ютерних технологій, американець українського походження Стив Возняк зібрав перший персональний комп'ютер «Apple-1», а його приятель Стив Джобс організував продаж цього винаходу. Його вартість становила 500 доларів плюс третина від цієї суми як магазинна націнка. У 2015 р. оригінальний «Apple-1» був проданий у приватну колекцію за 200 тис. доларів США.

Поряд із досягненнями в комп'ютеризації було чимало здобутків в інших сферах: з'явилися кишенькові калькулятори, цифрові фотоапарати, компакт-диски тощо. Розвиток роботизації уможливив усунення людини з виробництва. У 1990-х рр. з'явилися перші мобільні телефони фірми «Еріксон», а в 1996 р. фінська фірма «Нокія» випустила перші смартфони.

Криза 1973—1975 рр. спонукала країни Заходу до поглиблення економічної інтеграції. У 1970-х рр. остаточно затвердилася глобальна (без конкретних територіальних меж) економіка. Під її впливом національні економіки стали взаємозалежними. Світова економіка

Стив Возняк і Стив Джобс

перетворилася на єдиний організм, де економічний стан однієї країни неминуче впливав на інші. Проявом глобалізації економіки стала стандартизація технологій, податкової політики й політики зайнятості. Із 1976 р. координацію економічної політики країн Заходу здійснювала «група семи» (G7), до якої належали Велика Британія, Італія, Канада, США, Франція, ФРН та Японія. Це своєрідний координаційний центр політики названих країн. «Група семи» не є міжнародною організацією і її рішення не мають обов'язкові сили. У 1991—2002 рр. вона перетворилася на «групу восьми», коли до неї увійшла Росія. Із 2014 р. західні країни відмовилися працювати у форматі G8 із Росією.

У 1999 р. виникла «група двадцяти», до якої входять розвинені країни світу й країни, що розвиваються. Вони створюють 85 % світового валового національного продукту й становлять дві третини населення світу.

Наприкінці ХХ ст. економічний розвиток Заходу відбувався в нових умовах. Розпад СРСР і «соціалістичного табору» унаочнив переваги західної економічної моделі. Припинилася «холодна війна». Однак поряд із цим новими економічними конкурентами країн Заходу стали Китай, Індія й «азійські тигри» (Гонконг, Малайзія, Південна Корея, Сингапур, Таїланд, Тайвань). Економікам західних країн доводилося постійно відповідати на нові виклики.

На початку ХХІ ст. західна економіка пережила серйозний спад. Темпи економічного зростання, за даними МВФ, були нижчими, ніж у 1980-х рр. Однією з провідних тенденцій в економічному розвитку країн Заходу стало збільшення зайнятих у третинному секторі (сфері послуг). Станом на 2002 р. у країнах ЄС частка сфери послуг складала 68 %, тоді як промисловості — 26 %.

У 2008 р. країни Заходу охопила фінансова криза. «Група семи» прийняла спеціальний план, за допомогою якого її було подолано. До 2010 р. фінансовий сектор загалом стабілізувався, однак кризові явища проявлялися в інших секторах економіки. Уряду довелося вжити заходів, що сприяли зменшенню впливу негативних чинників і забезпеченню стійкого економічного розвитку.

2 **Концепція постіндустріального (інформаційного) суспільства.** У 1970 р. на VII Міжнародному соціологічному конгресі американський соціолог Даніел Белл уперше оприлюднив свою концепцію **постіндустріального суспільства**.

Головною ознакою постіндустріального суспільства, яка відрізняла його від попередньої моделі, стало панування наукових знань. За твердженням дослідника, саме автономний розвиток науки є передумовою нової організації структури суспільства. Основними складовими цієї структури мають стати університети

та науково-дослідні організації. Зміни в соціальній структурі суспільства призведуть до появи інших за змістом суперечностей. Якщо для індустріального суспільства характерні суперечності між власниками підприємств і найманими працівниками, то в постіндустріальному суспільстві виникатимуть конфлікти між фахівцями й простолюдинами в організаціях і суспільному житті.

Постіндустріальне (інформаційне) суспільство — стадія суспільного розвитку, яка прийшла на зміну індустріальному суспільству. Ця модель суспільного розвитку характеризується посиленням чинника знань, інформації, використанням відновлюваних видів енергії, захистом довкілля тощо. Концепцію постіндустріального суспільства розробив американський дослідник Даніел Белл.

Ознаки постіндустріального суспільства в концепції Д. Белла

- ▶ Перехід від виробництва товарів до виробництва послуг
- ▶ Переважання серед робітництва класу професійних фахівців і техніків
- ▶ Провідна роль теоретичних знань як основи нововведень в економіці, політиці й соціальній структурі суспільства
- ▶ Орієнтація в майбутньому на методи контролю й оцінювання можливих напрямків розвитку технології
- ▶ Прийняття рішень на засадах «інтелектуальної технології»

За твердженням дослідника, у тогочасних країнах Заходу ці процеси поступово набували реальних життєвих форм, а риси попереднього індустріального суспільства зникали.

3 Соціальний розвиток країн Заходу в другій половині ХХ — на початку ХХІ ст. У ситуації загального оптимізму, пов'язаного із завершенням війни, у країнах Заходу стрімко збільшилася народжуваність. Так, якщо в 1930-х рр. у США народилося 24 млн немовлят, то лише за один 1950 р. — понад 3,5 млн. Проте вже в 1960-х рр. рівень народжуваності скоротився, а в Західній Європі впав до найнижчого за останні два століття рівня. Значною мірою це пов'язували з емансипацією жінок і поширенням доступних протизаплідних засобів. Змін зазнали імміграційні процеси. У ХІХ — першій половині ХХ ст. до США переїздили переважно європейці, а після війни — азіати і латиноамериканці. Нестача робочих рук у період економічного буму призвела до появи в Західній Європі турків, вихідців із Північної Африки, Індії та Пакистану.

У післявоєнний період панівною була, як і раніше, нуклеарна сім'я (батьки та їхні діти або лише подружжя без дітей). У 1960-х рр. її стали критикувати як таку, що обмежує можливості жінки для самореалізації. Розгортання руху за емансипацію сприяло зрівнянню жінок у правах із чоловіками, залученню їх до економічного життя й здобуттю можливостей для суспільного визнання.

В умовах лібералізації повсякденного життя й розгортання НТР виклик традиційним сімейним цінностям кинула молодь. У 1950—1960-х рр.

Xini — міжнародний молодіжний рух, започаткований у 1965 р. у Сан-Франциско в умовах лібералізації і демократизації існуючого суспільства, один із найяскравіших проявів контркультури. Рух мав пацифістське забарвлення, значно вплинув на мистецтво, особливо на рок-музику. Із рухом хіпі пов'язана сексуальна революція. Він став одним із символів епохи. Його учасники називали себе «поколінням квітів» або «поколінням любові». Занепав на початку 1970-х рр.

у США виникли молодіжні рухи бітників та хіпі, які пізніше поширилися в Європі. У 1960-х рр. сформувалася субкультура тінейджерів (підлітків старше 13 років зі своїми кумирами, одягом і мовою спілкування).

Західне суспільство завдяки соціальній мобільності та ліквідації соціальних бар'єрів стало більш однорідним. Стиль життя в містах і селах був дуже схожим. Людина дедалі менше ідентифікувала себе з певною кор-

поративною групою. Одночасно із цим під впливом економічного буму в суспільстві поширилися прояви духовної кризи, що загострилася з його вступом у постіндустріальну стадію розвитку.

У 1960-х рр. у країнах Заходу відбулася сексуальна революція, яка принесла гасло вільного кохання. Її результатом стало визнання суспільством важливості сексуальних стосунків як особливої і надзвичайно значущої сфери життя людини. Сексуальність тепер не приховували, а навпаки, підкреслювали. Це призвело до революційних змін у моді та одязі.

Після війни соціальна структура західного суспільства зазнала суттєвих змін. Зокрема, механізація процесу виробництва в сільському господарстві призвела до суттєвого скорочення працівників цієї сфери. Цей процес назвали «смертю селянства».

Становище робітництва в умовах формування «держави добробуту» значно покращилося. Неухильно зростав рівень реальної заробітної плати. Безробіття після запровадження різних форм страхування стало менш болючим для тих, хто втрачав роботу. Узагалі частка безробітних у період економічного буму стала мізерною. Ринок праці поглинув сотні тисяч переселенців із сіл та іммігрантів. Звичним було працевлаштування заміжніх жінок. Починаючи з 1960-х рр. стало зрозумілим, що робітництво не має бажання підтримувати ліворадикальні рухи.

Основною суспільною групою в цей період став середній клас — фермери, дрібні підприємці й дипломовані висококваліфіковані спеціалісти з вищою освітою. Остання група приєдналася до нього в умовах економічного зростання й значно збільшила його численність. Саме середній клас вважався провідником використання в побуті нових товарів, масової автомобілізації й індивідуального житлового будівництва. У своїх політичних уподобаннях він був переважно поміркованим.

Позиції великих власників послабилися. «Старі багатії» поступалися місцем «новим багатіям», які досягли заможності в період економічного піднесення.

Із 1970-х рр. становище робітництва змінилося. Його кваліфікована частина приєдналася до середнього класу. При цьому працювати в сільському господарстві й будівництві почали іммігранти з Азії, Африки й Центрально-Східної Європи. Безробіття змінилося із циклічного, яке охоплювало всіх працівників у період спаду виробництва, на структурне, яке охоплювало певну галузь виробництва. Статки «нових багатіїв», особливо пов'язаних зі сферами технічних інновацій, стрімко зросли.

У цей період країни Заходу охопили демографічні зміни, пов'язані із завершенням економічного буму й початком кризових десятиліть. Середній вік вступу до шлюбу зріс, обумовлений першочерговою потребою досягти матеріальної забезпеченості для його укладання. Розмір сімей зменшився, як і показник народжуваності. Скорочення кількості дітей і зростання осіб похилого віку призвело до старіння населення.

Відсутність економічної стабільності в останній третині ХХ — на початку ХХІ ст. призвела до загострення старих і появи нових соціальних проблем. Головними серед них стали наркоманія та СНІД. Здебільшого країни Заходу не заборонили наркотичні засоби, а зосередилися на боротьбі з їх постачальниками й каналами надходження. Величезною проблемою залишався СНІД, який лише у 2007 р. забрав життя 2,1 млн осіб (із них 300 тис. дітей і підлітків віком до 15 років).

Друга половина ХХ — початок ХХІ ст. стали часом подальшого розгортання руху за права сексуальних і гендерних меншин. Його метою було цивільне рівноправ'я, дотримання прав людини, ліквідація дискримінації та ксенофобії, сексуальна свобода, терпимість і визнання права бути «іншими». Його формами стали поява громадських організацій, видань, демонстрації, мітинги, створення гей-кварталів, гей-барів і гей-міст.

У різних формах розвивалася в тогочасних країнах Заходу боротьба за права мовних і конфесійних меншин. Досить часто вона перепліталася з боротьбою національних меншин за свої права.

Студент бере участь у кампанії з інформування про ВІЛ/СНІД із нагоди Міжнародного дня пам'яті жертв СНІДу

4

Феміністський рух у другій половині ХХ — на початку ХХІ ст. У цей період продовжувався рух жіноцтва за встановлення для жінок рівних із чоловіками можливостей у різних соціальних сферах життя.

У 1960-х рр. розпочалася друга хвиля феміністського руху, яка триває й дотепер, співіснуючи з третьою хвилею, що виникла в 1990-ті рр. Початок другої хвилі пов'язують із публікацією книги Б. Фрідан «Загадка жіночності». У ній авторка виступила проти нав'язування американським жінкам уявлень про «щасливу дружину-домогосподарку» та

Жіноча демонстрація за рівноправність і мир. Нью-Йорк, серпень 1976 р.

обмеженість можливостей для суспільної і професійної самореалізації жінки. Книга здобула велику прихильність читацької аудиторії. Це дозволило Б. Фрідан пропагувати свої погляди, виступаючи з лекціями в багатьох країнах Західного світу.

Феміністки другої хвилі у країнах Заходу цього періоду вбачали нерозривний зв'язок між культурною та політичною нерівністю жінок і чоловіків. Вони закликали жінок розглядати проблеми власного життя як такі, що відображають сексистські владні структури і є глибоко політизованими. Популярним гаслом для феміністок другої хвилі став вислів: «Осо-

бисте — це політичне!».

Іншою проблемою, за яку вели боротьбу феміністки в багатьох країнах Заходу, стала реформа сімейного права, яке на той час надало чоловікам контроль над дружинами.

На початку 1990 р. у США зароджувалася третя хвиля фемінізму. Феміністки цього етапу заперечували уявлення другої хвилі про те, що є добре або погане для жінок. Зокрема, досить значного поширення серед них набули думки, що між статями не існує жодних невід'ємних психологічних відмінностей і гендерні ролі вигадані в соціумі штучно.

Приблизно у 2012 р. зародилася четверта хвиля фемінізму. У центрі уваги її послідовників перебуває протидія сексуальним домаганням і насильству проти жінок. Визначальними для розгортання четвертої хвилі є інформаційні технології — соціальні мережі, блоги, сайти тощо. Серед найгучніших кампаній, які вони організували, були «Проект “Щоденний сексизм”», «10 годин прогулянки по Нью-Йорку як жінка», «Жіночий березень 2017», «Жіночий марш 2018» тощо.

5 Шведська соціальна модель. Однією із сучасних моделей соціально-економічного і політичного розвитку є існуюча у Швеції з кінця 1930-х рр. Шведська модель соціально-економічного розвитку, яку в країні називають «державою добробуту», ґрунтується на визнанні рівності всіх форм власності та економічної влади й недопущенні їх концентрації в одних руках. Розвиток національної економіки спрямований на підтримання високого життєвого рівня населення.

В основу шведської моделі покладено так званий функціональний соціалізм, або соціалізацію без націоналізації. Основні засоби виробництва перебувають у приватному володінні, а всіма доходами розпоряджається державна влада. Більшість доходів через податки вилучається до бюджету й використовується на соціально-економічні потреби. Таким

чином, приватні підприємці відповідають за виробництво, а влада — за якість життя й справедливий розподіл матеріальних благ.

Маючи соціальну сутність, шведська модель спрямована на зменшення нерівності в суспільстві за рахунок перерозподілу національного доходу на користь менш забезпечених верств населення.

Важливою складовою шведської моделі є високі податки для багатих. Значні індивідуальні доходи оподатковуються від 31,5 до 85 % (в Україні — 13 %). Модель спирається на розвинене громадянське суспільство, яке має достатньо важелів для контролю влади.

Витрати на утримання державного апарату й законодавчої влади чітко визначені та обмежені (у Кабінеті Міністрів — 11 автомобілів, у парламенті — три). Держава має позаблоковий статус. Система охорони здоров'я, яка вважається однією з найкращих у світі, безкоштовна і на 95 % державна; приватну практику мають лише 5 % лікарів. Швеція посідає перше місце у світі за витратами на розвиток освіти на одну особу. Обов'язковою є дев'ятирічна освіта, яку переважно здобувають у державних школах. Вищу освіту, яка фінансується державою, можуть отримати всі охочі за наявності середньої освіти. Вища освіта є безкоштовною, на її здобуття студентам надається допомога.

Соціальна модель Швеції забезпечує рівноправність чоловіків та жінок, зокрема в питанні догляду за дитиною

! Висновки

- ▶ Економіка країн Заходу в післявоєнний період розвивалася, переживаючи злети й падіння. Проте загалом вона демонструвала свою здатність долати виклики та адаптуватися до нових умов.
- ▶ Аналіз змін, що відбувалися в розвитку тогочасних країн Заходу, дозволив висунути нову концепцію постіндустріального суспільства.
- ▶ На основі досягнутого рівня розвитку економіки змінювалося соціальне життя країн Заходу.
- ▶ Прикладом того, як економіка і влада зорієнтовані на інтереси людини, є шведська модель соціально-економічного розвитку.

? Запитання та завдання

1. Назвіть дату економічного буму в Західній Європі.
2. Що таке «держава добробуту»?
3. Хто є автором концепції постіндустріального суспільства?
4. Де виник рух хіпі?
5. Якою була кількість жертв СНІДу у світі у 2007 р.?
6. Коли виникла шведська соціальна модель?

7. Охарактеризуйте економічний розвиток країн Заходу в другій половині ХХ — на початку ХХІ ст. **8.** У чому полягає концепція постіндустріального суспільства? **9.** Що було характерним для соціального розвитку країн Заходу в зазначений період? **10.** Які нові явища з'явилися в феміністському русі цього періоду? **11.** Які ознаки характеризують шведську соціальну модель?

12. Покажіть на карті атласу країни, які взяли участь у «плані Маршалла». **13.** Складіть таблицю «Тенденції економічного і соціального розвитку держав Північної Америки та Західної Європи в другій половині ХХ — на початку ХХІ ст.».

Сфера	Тенденції розвитку
Економічна	
Соціальна	

14. За додатковими джерелами підготуйте повідомлення про рух бітників або хіпі (за вибором).

§ 5. Тенденції політичного розвитку держав Північної Америки та Західної Європи

1. Що таке демократія? Назвіть основні принципи демократії. **2.** Які режими називають авторитарними? Назвіть їхні ознаки. **3.** Дайте визначення громадянського суспільства. Якими є його основні принципи? **4.** Чим консерватизм відрізняється від лібералізму?

Зміцнення демократії на Заході після Другої світової війни. Після закінчення Другої світової війни, коли світова громадськість дізналася про злочини нацистської Німеччини, стала очевидною потреба вироблення й запровадження міжнародних стандартів із прав людини. Першим глобальним вираженням невід'ємних прав, якими наділені всі люди, стала вже відома вам проголошена ООН Загальна декларація прав людини. У 1966 р. її доповнили актами й протоколами, що завершили Міжнародний законопроект про права людини, який у 1976 р. після ратифікації достатньою кількістю окремих націй набув статусу міжнародного права. Проголошені ним права людини закріплювалися міжнародними договорами, національними конституціями та законами.

Юридичне закріплення прав людини сприяло закріпленню інститутів і принципів демократії та відповідної їм діяльності державної влади в країнах Заходу. Одним із важливих проявів реалізації прав людини стали масові громадянські кампанії за скасування будь-яких обмежень і проявів дискримінації за статевою ознакою або кольором шкіри під час реалізації виборчого права. Зокрема, у цей період в усіх країнах Заходу жінки отримали право голосу на виборах. У 1948 р. було

відновлено виборчі права жінок у Західній Німеччині, яких позбавила цього в 1933 р. нацистська влада. У 1944 р. виборчі права здобули жінки Франції, у 1952 р. — Греції, у 1959 р. — Швейцарії, у 1968 р. — Португалії, у 1976 р. — Іспанії. Право участі у виборах більшістю держав надавалося з 18-річного віку.

Активно розвивалися методи прямої демократії. Так, французькі виборці в 1969 р. шляхом референдуму визначили політичне майбутнє президента Шарля де Голля, шведські виборці в 1980 р. прийняли рішення про закриття атомних електростанцій. У Швейцарії, відповідно до конституції, усі закони, прийняті парламентом, можуть бути затверджені або скасовані всенародним референдумом.

Зміцненню демократії сприяло падіння авторитарних режимів у Південно-Західній Європі. У 1974 р. було повалено військовий режим у Греції та відкрито шлях до демократії в результаті «революції гвоздик» у Португалії. У 1975 р. після смерті Ф. Франко стала на шлях демократичного розвитку Іспанія.

Проявом зміцнення демократії в країнах Заходу стало посилення ролі громадянського суспільства. У цей період влада свідомо створювала можливості для прояву його ініціативи й здатності дієво впливати на політику. Саме активність громадянського суспільства сприяла викриттю проявів корупції та зловживань владою у ФРН (1962 р.), США (1972 р.), Японії (1976—1983 рр.), Італії (1980—1990 рр.) тощо.

2 **Тенденції розвитку партійних систем у післявоєнний період.** У післявоєнний період зазнала змін конфігурація партійно-політичних систем країн Заходу. Політичні рухи, причетні до встановлення тоталітарних режимів і розв'язування війни, залишили політичну арену. У більшості країн збереглася або була відновлена партійно-політична система міжвоєнного часу. Політичні партії, які утворювалися після війни, розробляли свої програми, оновлюючи відповідні до умов сучасності традиційні ідейно-політичні напрямки.

Консерватизм як ідейно-політична течія зберігав своє значення і вплив у післявоєнних країнах Заходу. Його провідною течією став **неоконсерватизм**, що сформувався після Першої світової війни як відповідь на революційні заворушення в Європі. Подальшому розвитку цього напрямку після Другої світової війни сприяли крах фашизму і націонал-соціалізму, розпад колоніальної системи у світі та поступовий перехід від індустріального до постіндустріального суспільства.

Через співпрацю окремих консерваторів із нацистами або неучасть у русі Опору ставлення громадської думки

Неоконсерватизм — сучасна політична течія, що пристосовує традиційні цінності консерватизму до реалій постіндустріального суспільства, визначає урядову політику й політичний курс деяких провідних країн Заходу в останні десятиліття (наприклад тетчеризм, рейганоміка).

Неолібералізм — напрям політичної та економічної думки, що виник у 1930-х рр. і сформувався як ідеологія в 1980—1990-х рр.

Соціальне ринкове господарство — ринкове господарство, у якому принцип свободи ринку поєднується з принципом соціального вирівнювання. Його концепцію розробив у 1947 р. німецький економіст В. Ойкен.

«Економічне диво» — образний вислів, який використовується стосовно періоду стрімкого економічного зростання деяких країн і регіонів.

до консерваторів спочатку було досить негативним, і їм доводилося боротися за поновлення свого впливу. Уникнути цього змогли тільки британські консерватори. У 1951 р. вони повернулися до керівництва країною, наголошуючи на необхідності збереження традицій політики Великої Британії. Оновленим варіантом консерватизму деякі дослідники вважають різні форми голлізму у Франції.

Ідеї лібералізму, як і раніше, зберігали вагоме місце в суспільно-політичному житті країн Заходу.

Його принципи закріплювалися в національних конституціях і поширювалися на інші політичні партії. Так, ідеї лібералізму сприйняла післявоєнна соціал-демократія, яка виступала головним ініціатором соціальних реформ. Варіантом прояву ліберальної ідеології в цей час став **неолібералізм**.

На ліберальні ідеї орієнтувалися у своїй політиці західноєвропейські **християнські демократи**. Так, неоліберальні принципи в економічній сфері в 1950—1960-х рр. реалізував у ФРН у своєму німецькому **«економічному диві»** християнський демократ, економіст і політик Людвіг Ерхард. Основою втіленого в ньому німецького неолібералізму стала теорія **«соціального ринкового господарства»**. Таке господарство мало ґрунтуватися на чотирьох принципах:

- ▶ вільна конкуренція без монополістичних обмежень;
- ▶ право підприємців продавати товари й купувати необхідну сировину без обмежень;
- ▶ приватна власність як основа вільної конкуренції й свободи угод купівлі-продажу;
- ▶ повна відповідальність підприємців за результати своєї діяльності.

Християнські народні партії у післявоєнному західноєвропейському політичному житті поєднали у своїх програмах і діяльності консервативні ідеї з ліберальними принципами в економічній політиці. У західнонімецькому суспільстві провідною політичною силою став блок Християнсько-демократичного і Християнсько-соціального союзів. Керівну роль християнських демократів у політичному житті ФРН, як вважається, забезпечували неоліберальні ідеї «соціального ринкового господарства». При цьому лідер німецьких християнських демократів К. Аденауер, який 14 років очолював уряд, був за переконанням консерватором і переміг на виборах із гаслом «жодних експериментів».

Соціалістичний рух у післявоєнних країнах Заходу зберіг свої позиції. Більшість соціал-демократичних партій, ураховуючи досвід тоталітарного

режиму в СРСР, порвала з марксизмом. Вони виступали за демократичний плюралізм, правову державу та демократичний соціалізм. Соціал-демократи прагнули соціальних перетворень, але вважали, що здійснити їх необхідно шляхом реформ. У повоєнний час соціал-демократи брали участь в урядах 12 країн Заходу.

Комуністи за роки війни здобули значний авторитет завдяки участі в русі Опору. Однак у післявоєнний період в умовах розгортання «холодної війни» комуністи Західної Європи перетворилися на опозиційну владі силу.

3 Особливості партійно-політичного життя в останній третині ХХ — на початку ХХІ ст.

В останній третині ХХ — на початку ХХІ ст. у партійно-політичному житті Заходу відбулися помітні зрушення. Під впливом економічної кризи, зростання безробіття й суспільного занепокоєння майбутнім відбулося відродження консерватизму. Починаючи з 1970-х рр. майже повсюдно на Заході набирала сили «консервативна хвиля», яку уособлювали неоконсерватори. У Великій Британії на зміну старим консерваторам прийшли діячі нової хвилі, очолювані Маргарет Тетчер. Перемога тетчеризму започаткувала своєрідну ланцюгову реакцію в інших партіях країн Заходу. У Республіканській партії США неоконсерваторів уособлював кандидат у президенти й майбутній президент Рональд Рейган. У Франції президентом став неоконсерватор Жак Ширак, у ФРН еру німецького неоконсерватизму започаткував канцлер Гельмут Коль.

Політика лівих партій зазнала помітних змін. Своєю головною метою вони проголошували захист здобутих досягнень і продовження боротьби за покращення умов життя. Соціал-демократи загалом опинилися в кризі. Це було пов'язано з кризою «держави добробуту», яка після завершення періоду економічного зростання й початку глобалізації економіки мала менше можливостей забезпечити соціальний захист. При цьому падіння комуністичних режимів узагалі піддало сумніву перспективи соціалізму. Усе це спонукало європейську соціал-демократію до оновлення. Під впливом неолібералізму соціалізм набув рис соціал-лібералізму.

Комуністичні партії після розпаду СРСР і зникнення «соціалістичного табору» суттєво послабили свій вплив та опинилися в кризі, із якої шукають шляхів виходу.

Неоліберали, або нові ліберали, загалом посіли центристську позицію в політичній структурі. Підтримка виборцями ліберальних партій була досить незначною.

15 вересня 1971 р. відбулася перша в історії організована акція екологів проти ядерних випробувань. Цей день вважають датою створення міжнародної екологічної організації «Грінпіс»

Сучасне загострення екологічних проблем призвело до появи численних екологічних рухів і партій «зелених». У 1971 р. виникла міжнародна екологічна громадська організація «Грінпіс». У 1985 р. до неї входили представники 15 розвинених країн. Перша екологічна партія виникла в 1972 р. в Австралії. Зараз у країнах Заходу діють сотні екологічних партій і груп. Рух «зелених», як їх називають, став вагомим чинником суспільного життя. Своїми акціями на захист природного середовища вони збільшують кількість прихильників, що дозволяє їм здобувати місця у виборчих органах різних рівнів.

4 **Інтеграційні процеси в Західній Європі.** Післявоєнна відбудова Західної Європи досить часто потребувала узгодження міждержавних рішень. Це стало поштовхом до початку економічної інтеграції регіону. При цьому розгортався складний процес подолання давніх суперечностей між Францією та Німеччиною. Першим значним кроком на цьому шляху стала пропозиція Франції об'єднати вугільну й сталеву промисловість Франції і ФРН під зверхністю єдиного наднаціонального органу. У 1951 р. представники Франції, ФРН, Італії і держав Бенілюксу (Бельгія, Нідерланди, Люксембург) уклали угоду про заснування Європейського об'єднання вугілля і сталі (ЄОВС). Завдяки цьому об'єднанню були ліквідовані всі обмеження, що перешкоджали вільному пересуванню продукції вугільної і сталеливарної промисловості між державами, які підписали угоду. Держави Бенілюксу запропонували перетворити ЄОВС на зону вільної торгівлі. У 1957 р. було підписано Римську угоду про заснування Європейського економічного співтовариства (ЄЕС, Спільний ринок) та договір про створення Європейської комісії з питань атомної енергії (Євроатом). Так сформувалися перші форми економічної інтеграції шести країн так званої «Малої Європи».

Криза 1973—1975 рр. спонукала держави — учасники ЄЕС до об'єднання зусиль для її подолання. У 1979 р. вони утворили єдину валютну систему. У 1985 р. країни Бенілюксу, Франція та ФРН підписали Шенгенську угоду про ліквідацію паспортного митного контролю між ними. Угода набула чинності в 1995 р.

Успішність функціонування Спільного ринку спонукала інші країни Західної Європи приєднатися до нього: у 1973 р. до ЄЕС увійшли Велика Британія, Данія та Ірландія, у 1981 р. — Греція, у 1986 р. — Іспанія та Португалія.

Обговорення учасниками ЄЕС його майбутнього призвело до підписання в 1986 р. Єдиного європейського акта, який посилив європейську

Глави європейських країн після підписання Маастрихтського договору. 7 лютого 1992 р.

економічну та політичну співпрацю. Цим документом було задекларовано майбутнє створення Європейського Союзу.

7 лютого 1992 р. у Маастрихті (Нідерланди) було підписано угоду про створення на основі існуючих європейських співтовариств Європейського Союзу (ЄС). Нею передбачалося, що ЄС матиме спільні органи управління, скоординовані економічно-монетарну і зовнішню політику. У 1995 р. до ЄС приєдналися Австрія, Фінляндія і Швеція. Із 1 січня 2002 р. з'явилася спільна грошова одиниця ЄС — євро.

Поглиблення євроінтеграційних процесів сприяло вступу до ЄС нових держав. У 2004 р. його членами стали Естонія, Латвія, Литва, Кіпр, Мальта, Польща, Словаччина, Словенія, Угорщина і Чехія, у 2007 р. — Болгарія і Румунія, у 2013 р. — Хорватія.

Складною ситуацією в розвитку ЄС стала проблема «брексіту» — виходу Великої Британії з ЄС. У 2016 р. у Великій Британії було проведено референдум, і 51,9 % опитуваних виступили за вихід країни з ЄС. При цьому жителі Шотландії і Північної Ірландії висловилися переважно проти, а Англії та Вельсу — за. Час покаже, як буде врегульовано відносини Великої Британії та ЄС.

5

Етносоціальні проблеми. Етнонаціоналізм. Розвиток країн Заходу породжує періодичні етносоціальні проблеми, які вимагають від влади великих зусиль стосовно їх урегулювання. Однією з найскладніших є проблема мігрантів. Потреби економіки під час її піднесення, більш високий рівень життя, різноманітні конфлікти й безробіття спонукали переселятися до країн Заходу досить значну кількість людей. Їх інтеграція до середовища нових країн спричиняла численні культурні, мовні, релігійні та інші проблеми. Зусилля влади не завжди були достатніми і, як правило, мали форму реакції на проблеми, що вже виникли. У своїй етнонаціональній політиці влада країн Заходу дотримується принципів етнічного плюралізму й мультикультуралізму, відповідно до яких єдність нації в державі передбачає розвиток культур усіх народів, із яких вона складається, за умови визнання ними основних принципів демократичної традиції та поваги до загальнодержавних інтересів.

Звичайно, питання етнонаціональних відносин у країнах Заходу не можна вважати повністю врегульованим. У переселенців з інших країн викликає роздратування жорстка імміграційна політика. Залишається складним питання рівних можливостей і доступності для мігрантів престижних професій. Проте влада демонструє прагнення вирішувати проблеми, дотримуючись демократичних принципів для досягнення соціального миру

Етнонаціоналізм — різновид націоналізму, причини якого визначають належність до нації за генетичними й расовими чинниками, спільною спадщиною, мовою, релігією, історією, традиціями, кровною спорідненістю, спільним походженням і прив'язаністю до своєї землі.

й політичної стабільності. У другій половині ХХ — на початку ХХІ ст. у країнах Заходу відбувалися конфлікти, пов'язані з проявами **етнонаціоналізму**, або етнічного націоналізму.

Найбільшою провінцією Канади є Квебек, який становить понад 15 % території держави. Проблема Квебеку пов'язана з бажанням значної частини місцевих франкомовних жителів, які становлять 81 % його населення, досягти такого статусу, який би дозволив їм зберегти свою національну ідентичність.

На початку 1960-х рр. активність у цій справі виявляла радикальна націоналістична організація «Фронт визволення Квебеку», яка виступала за незалежність Квебеку й перетворення його на соціалістичну державу. Для досягнення своєї мети організація здійснювала теракти та вбивства. У 1970-х рр. ідея суверенітету й незалежності провінції стала досить поширеною. Було проведено два референдуми — у 1980 р. щодо суверенітету провінції і в 1995 р. — за незалежність. На обох квебекські сепаратисти зазнали поразки. Однак квебекська партія не втрачає прагнення реалізувати свою мету.

Із кінця 1960-х рр. і до 1998 р. тривав Ольстерський конфлікт — конфлікт у Північній Ірландії, що належала до Великої Британії, пов'язаний із бажанням місцевих ірландських націоналістів об'єднатися з незалежною Ірландією. Їх переслідували юніоністи, які прагнули залишитися у складі Сполученого королівства. Взаємна ворожнеча призвела до збройної боротьби, у якій загинуло понад 3,5 тис. осіб. Конфлікт завершився укладанням Белфастської угоди 1998 р. За нею Північна Ірландія залишилася частиною Великої Британії, але населенню краю було гарантоване право в майбутньому більшістю голосів вирішити справу об'єднання острова. На наступному референдумі угоду підтримали більшість населення Північної Ірландії та Республіки Ірландія.

Складною проблемою для Іспанії стала ситуація в Південній країні Басків. Рух місцевих етнонаціоналістів за незалежність тривалий час, але без успіху намагався придушити режим Ф. Франко. Місцева сепаратистська організація ЕТА з 1959 р. розгорнула в краї та за його межами кампанію боротьби з іспанською адміністрацією та тими, хто її підтримував. ЕТА заборонили й оголосили терористичною організацією, але це не зупинило конфлікт. Його жертвами стали тисячі осіб. Убивства, терористичні акти, біженці, тисячі поранених — ось те, до чого призвів Баскський конфлікт. Намагаючись урегулювати його, іспанський уряд у 1980 р. надав краю постійну автономію. Лише у 2011 р. ЕТА заявила про «остаточне припинення своєї збройної діяльності». Влада Іспанії оголосила, що цей крок є «перемогою демократії, закону і розуму». При цьому обидві сторони залишалися на різних позиціях. Іспанська сторона визначає Баскський конфлікт як «дії терористичної організації проти правопорядку», а баскська стверджує, що «він має політичний характер

між різними суб'єктами в країні Басків». Навіть деякі іспанські політики заявляють, що «конфлікт дістався у спадок від диктатури Франко, чия жорстокість призвела до появи ЕТА. Він неприпустимий для плюралістичного суспільства та принципів демократії».

Висновки

- ▶ Для політичного життя тогочасних країн Заходу головними стали розвиток демократичних принципів і їх подальше затвердження в усіх сферах життя.
- ▶ Еволюція партійно-політичних систем відображала зміни у світоглядних уподобаннях і прагненнях населення тогочасних країн Заходу.
- ▶ Розгортання процесів економічної і політичної інтеграції в Західній Європі відображало прагнення її населення бачити «Європу без кордонів». Це був історично обумовлений і відповідний потребам континенту процес.
- ▶ Етносоціальна проблематика — невід'ємна складова життя сучасного західного суспільства. Уміння шукати шляхи гармонізації етносоціальних відносин стало необхідним для розвитку полікультурного й толерантного західного суспільства.

Запитання та завдання

1. Коли Міжнародний законопроект про права людини набув статусу міжнародного права? 2. Який західноєвропейський політик перемагав на виборах під гаслом «жодних експериментів»? 3. Назвіть двох-трьох політиків, які уособлювали неоконсерваторів у країнах Заходу. 4. Яка країна приєдналася до ЄС у 2013 р.? 5. Що таке етнонаціоналізм? 6. Чим завершився Ольстерський конфлікт?

7. У чому полягало зміцнення демократії в післявоєнних країнах Заходу? 8. Якими були тенденції розвитку партійних систем у післявоєнний період? 9. Охарактеризуйте особливості партійно-політичного життя в останній третині ХХ — на початку ХХІ ст. 10. Як відбувалися інтеграційні процеси в Західній Європі в другій половині ХХ — на початку ХХІ ст.? 11. У чому важливість етносоціальної проблематики для країн Заходу? 12. Як вплинули на розвиток Заходу конфлікти, пов'язані з проявами етнічного націоналізму?

13. Складіть порівняльну таблицю «Розвиток партійно-політичних систем країн Заходу».

Період	Тенденції розвитку
1945—1975 рр.	
1975 р. — початок ХХІ ст.	

14. Покажіть на карті атласу місце, де відбувалися найбільші конфлікти, пов'язані з розвитком етнонаціоналізму. 15. Використовуючи карту атласу, опишіть процес економічної інтеграції Західної Європи.

16. Напишіть есе за темою «Позитивним чи негативним є етнічний націоналізм для суспільства?». **17.** Проаналізуйте сучасні етнонаціональні проблеми країн Заходу та висловіть свою думку стосовно можливостей їх розв'язання.

§ 6. США та Канада

1. На які періоди поділяється розвиток США в 1918—1939 рр.? **2.** Як відбувався соціально-економічний розвиток США в цей період? **3.** Назвіть явище політичного життя тогочасних США, які ви вважаєте найважливішими. Поясніть свій вибір. **4.** Що ви знаєте про утворення Канади та її роль у світовому розвитку?

США в 1945—1960 рр. Після завершення війни Сполучені Штати Америки стали наймогутнішою державою світу. У 1948 р. їхня частка у виробництві країн Заходу становила 54,6 %, а золотий запас досяг 54,6 % від світового. До 1949 р. вони залишалися єдиною державою світу, що мала атомну зброю. Американська армія вважалася найчисленнішою й найміцнішою в Західному світі. В умовах загострення відносин із СРСР США оголосили себе захисником «вільного світу» від радянської експансії.

Президент США Гаррі Трумен у складних умовах загострення міжнародної обстановки й переходу від війни до миру зумів успішно вирішити нагальні завдання. До кінця 1947 р. було загалом завершено переведення економіки на мирний шлях розвитку. Г. Трумен намагався реалізувати свою програму соціальних реформ, відому як «справедливий курс». Вона передбачала заходи щодо розвитку медичного обслуговування, освіти, житлового будівництва, трудових відносин, захисту громадянських прав афроамериканців.

Проявом впливу «холодної війни» на внутрішньополітичне життя стала розгорнута в першій половині 1950-х рр. кампанія з викриття підривної «антиамериканської діяльності». Комуністичну партію та її прибічників переслідували як агентів іноземної держави.

У протистоянні із СРСР адміністрація Г. Трумена дотримувалася рішучості й не поступливості. Однак Корейська війна, яка коштувала США мільярд доларів, десятки тисяч загиблих і поранених, негативно вплинула на його популярність серед американців. На виборах 1952 р. перемогу здобув республіканець Дуайт Ейзенхауер. Незважаючи на різку критику діяльності попередників,

Протестувальники, заявивши про неприйняття маккартизму, вимагають свободи для діячів Голлівуду. 1950 р.

Президенти США в 1945—2018 рр.

Ім'я	Номер	Роки президентства	Партійна належність
Гаррі Трумен	33	1945—1953	Демократ
Дуайт Ейзенхауер	34	1953—1961	Республіканець
Джон Фітцджеральд Кеннеді	35	1961—1963	Демократ
Ліндон Джонсон	36	1963—1969	Демократ
Річард Ніксон	37	1969—1974	Республіканець
Джеральд Форд	38	1974—1977	Республіканець
Джиммі Картер	39	1977—1981	Демократ
Рональд Рейган	40	1981—1989	Республіканець
Джордж Герберт Вокер Буш-старший	41	1989—1993	Республіканець
Білл Клінтон	42	1993—2001	Демократ
Джордж Вокер Буш-молодший	43	2001—2009	Республіканець
Барак Обама	44	2009—2017	Демократ
Дональд Трамп	45	2017—...	Республіканець

новий президент загалом продовжував їх курс. Роль держави як регулятора розвитку економіки й соціальної сфери зберігалася.

Боротьба з антиамериканською діяльністю перетворилася на тотальне переслідування інакодумців. За прізвиськом сенатора **Джозефа Маккарті**, який став її ідейним натхненником, вона отримала назву **маккартизм**. Тисячі людей втратили роботу й зазнали переслідувань за свої погляди. Маккартизм дискредитував саму владу, що й обумовило засудження сенатом США наприкінці 1954 р. діяльності Дж. Маккарті.

США стали першою країною у світі, де в 1950-х рр. розгорнулася перша хвиля НТР. У небачених раніше масштабах фінансувалися наукові дослідження й зростали капіталовкладення в економіку. Відбувалася автоматизація процесу виробництва й упровадження в нього електронно-обчислювальних машин. Під впливом НТР змінилася структура робочої сили. Скоротилася кількість зайнятих на виробництві та зросла кількість пов'язаних зі сферою послуг. Зменшилася кількість сільського населення, зайнятого у фермерських господарствах.

Рівень безробіття був досить незначним. Постійно зростали доходи населення, які перевищували заробітки західноєвропейського робітництва. Завдяки кількісному збільшенню середнього класу зменшувалася соціальна нерівність.

Мартін Лютер Кінг у поході на Вашингтон за громадянські права.
28 серпня 1963 р.

У 1955 р. два існуючі в країні профспілкові центри — Американська федерація праці (АФП) та Конгрес виробничих профспілок (КВП) — об'єдналися в організацію АФП—КВП. До неї належали 15 млн осіб.

Важливе місце в суспільно-політичному житті тогочасних США посідав рух афроамериканців за свої громадянські права і проти дискримінації. У грудні 1955 р. після інциденту в міському автобусі в штаті Алабама Південь охопила так звана «афроамериканська революція». Це спонукало Верховний суд США оголосити, що сегрегація в автобусах суперечить Конституції США. Тривали заворушення у зв'язку з опором расистів ліквідації окремого навчання афроамериканців і білошкірих громадян. У 1957 і 1960 рр. Конгрес США ухвалив закони про громадянські права, які гарантували виборчі права афроамериканцям. Лідером руху афроамериканців проти дискримінації став **Мартін Лютер Кінг**. Він закликав до активних, але ненасильницьких дій, заснованих на християнських ідеалах.

Зовнішня політика США в післявоєнний період набула глобального характеру. Їхнім головним суперником став СРСР. Власне з необхідністю протидії йому виникли доктрини «захисника вільного світу» і «стримування комунізму». Основним регіоном, де відбувалося протистояння США та СРСР, стала Західна Європа. Підґрунтя для співпраці США і країн Західної Європи заклав «план Маршалла».

Надзвичайно жорстокого характеру протистояння із СРСР набуло за часів президентства Д. Ейзенхауера. Воно відбувалося відповідно до нової зовнішньополітичної доктрини «відкидання комунізму», спрямованої на звільнення народів із-під комуністичного панування. Це призвело до того, що обидві наддержави демонстративно балансували на межі війни, однак перейти до неї боялися. Після смерті лідера СРСР Й. Сталіна в 1953 р. відносини почали покращуватися. У 1959 р. новий радянський лідер М. Хрущов уперше в історії здійснив візит до США й провів переговори з Д. Ейзенхауером. Проте інцидент зі збитим у 1960 р. над СРСР американським розвідувальним літаком призвів до погіршення відносин.

Намагаючись не допустити комуністичних революцій та зростання радянського впливу в Латинській Америці, у 1947 р. США підписали з 21 латиноамериканською державою Міжамериканський договір про взаємну безпеку. Через рік вони ініціювали утворення Організації американських держав — політичного союзу країн Західної півкулі.

Загалом у 1945—1960 рр. з ініціативи США у світі сформувалася система військових союзів, яку підтримували 70 держав. Проте перешкодити революції 1959 р. на Кубі США не змогли.

2 **США в 1961—1980 рр.** На виборах 1960 р. переміг представник демократів **Джон Кеннеді**. Він висунув програму «**нові рубежі**», що передбачала стимулювання зростання економіки шляхом подальшого розгортання НТР. У соціальній сфері планувалися перекваліфікація безробітних, реконструкція районів хронічної депресії, підвищення мінімальної заробітної плати й розширення соціального забезпечення. У зовнішній політиці брався курс на нарощення військової могутності США для протидії СРСР у різних регіонах світу.

Втілення в життя цієї програми допомогло подолати господарський спад 1960—1961 рр. і перейти до стрімкого економічного зростання. Діяльність адміністрації Дж. Кеннеді здобула чимало противників і прихильників. В умовах поляризації американського суспільства 22 листопада 1963 р. у місті Даллас президента Дж. Кеннеді було вбито. За короткий період свого президентства він увійшов в історію як один із найяскравіших лідерів країни.

Новим президентом США став демократ **Ліндон Джонсон**. Він висунув план соціальних перетворень «**велике суспільство**», який став спробою комплексного розв'язання основних соціальних проблем країни. Центральне місце в ньому посідала боротьба з бідністю. У цей час 20 % населення США мала доходи нижче від «рівня бідності». Відповідно до закону 1964 р. держава надавала додаткові соціальні пільги тим, хто потребує допомоги в здобутті освіти, професії тощо. Завдяки вжитим заходам до 1968 р. загальна кількість бідних у США скоротилася з 36 млн до 25 млн осіб.

Було вжито нових заходів із ліквідації расової дискримінації. Нові закони про громадянські права 1964 і 1968 рр. забороняли дискримінацію під час реєстрації виборців, найму та звільнення працівників, у закладах освіти, громадських місцях, під час продажу й оренди житла тощо.

Однак після 1968 р. реформаторська діяльність адміністрації Л. Джонсона зменшилася. Це пов'язувалося із втягуванням США у війну в Індокитаї, яка потребувала значних витрат. Вирішальний вплив на тогочасне піднесення американської економіки мала НТР. Значного поширення набуло використання комп'ютерної техніки. Наприкінці 1960-х рр. у США її використовували у 2,5 разу більше, ніж в усіх інших країнах світу разом узятих. Розгортання НТР дозволило США подолати відставання від СРСР у сфері освоєння космосу, яке намітилося наприкінці 1950-х рр. Технічне переоснащення сприяло зменшенню кількості зайнятих у сільському господарстві за одночасного зростання його продуктивності. Промислове виробництво в 1961—1968 рр. зросло на 52 %. Досягнуті

Джон Кеннеді

Ліндон Джонсон підписує Білл про громадянські права. 1964 р.

успіхи дозволили США до 1970 р. зберігати найвищий у світі рівень оплати праці.

Значного поширення набув антидискримінаційний афроамериканський рух. З'явилися такі нові форми боротьби, як «рейси свободи» і «сидячі демонстрації». Піком боротьби став спільний похід афроамериканців і білошкірих громадян на Вашингтон, очолюваний М. Л. Кінгом, у серпні 1963 р. Після вбивства М. Л. Кінга в 1968 р. демонстрації протестів і повстання афроамериканців охопили понад 200 міст США. Вони стали останнім спалахом афроамериканського руху, після чо-

го він пішов на спад.

У 1960-х рр. США охопив молодіжний студентський рух. Спочатку він мав переважно мирний ненасильницький характер та був спрямований на оновлення навчального процесу й запровадження в університетах студентського самоврядування. Із 1965 р. основним у ньому стала боротьба проти участі США у війні у В'єтнамі. Рух став більш масовим, дедалі частіше супроводжувався сутичками з поліцією. Його кульмінацією був масовий страйк 500 університетів країни в травні-червні 1970 р. Після цього рух поступово занепав.

У зовнішній політиці республіканську політику «відкидання комунізму» і «масової відплати» демократи замінили на «гнучке реагування». Вона передбачала ведення як тотальної ядерної війни, так і локальних звичайних війн для стримування радянської експансії. Основними проявами протистояння США та СРСР за президентства Дж. Кеннеді стали нова Берлінська криза, спорудження Берлінської стіни та Карибська криза. Війна у В'єтнамі, у якій американські сили виявили нездатність досягти перемоги, стала головним чинником падіння популярності демократів та особисто Л. Джонсона.

Новим президентом США на виборах 1968 р. став республіканець Річард Ніксон. У соціальній сфері його політика загалом стала продовженням перетворень, розпочатих демократами. Збільшувалися види соціальної допомоги малозабезпеченим верствам населення. В економічній сфері політика республіканців також нагадувала неоліберальні перетворення демократів.

У зовнішній політиці адміністрація Р. Ніксона у зв'язку з досягненням паритету в озброєннях із СРСР віддавала перевагу переговорам. На початку 1973 р. укладанням миру завершилася війна у В'єтнамі. Видатки США на неї становили 110 млрд доларів. Понад 56 тис. військових загинуло. Важливе значення мало врегулювання адміністрацією Р. Ніксона

відносин із Китаєм у 1972 р. Того ж року було підписано домовленості із СРСР про стримування гонки озброєнь.

У результаті скандалу, який увійшов в історію як «вотергейтська справа», і початку процедури імпічменту (усунення від влади) у серпні 1974 р. Р. Ніксон подав у відставку. Новим президентом США став Дж. Форд, який до цього перебував на посаді віце-президента.

За складних умов, коли господарство США охопила стагфляція, адміністрація Дж. Форда розгорнула широку програму реорганізації засобів регулювання для її подолання.

У соціальній сфері було продовжено заходи адміністрації Р. Ніксона. Однак досягти вагомих успіхів президент Дж. Форд не зміг. На наступних виборах 1976 р. він програв демократу **Джиммі Картеру**.

Початок президентства Дж. Картера збігся з покращенням ситуації в економіці після кризи 1973—1975 рр. Загалом він продовжував економічний курс попередньої адміністрації. Дж. Картер намагався дотримуватися центристської політики, що спричиняло критику як лівих, так і правих сил.

Ресурси американської економіки дозволяли їй адаптуватися до складних ситуацій. Так, на світове подорожчання енергоресурсів вона відповіла масштабним запровадженням ресурсозберігаючих технологій. Розгорталася подальша автоматизація виробництва.

Суспільно-політичні рухи, які активно розвивалися раніше, у 1970-х рр. втратили свою активність. Із припиненням війни у В'єтнамі завершився антивоєнний рух. Новим явищем у США стало розгортання екологічного руху «зелених». Його першим значним заходом стало відзначення Дня Землі 22 квітня 1970 р.

Американський народ вважав президента Дж. Картера слабким, звинувачуючи його в тому, що він дозволив СРСР випередити США в гонці озброєнь й розширити свою експансію у світі. На виборах 1980 р. Дж. Картер програв. Новим президентом було обрано республіканця **Рональда Рейгана**.

Студентські протести проти війни у В'єтнамі. 1960-ті рр.

3 **США в 1981—2000 рр.** З огляду на те, що США в цей період переживали гостру економічну кризу, Р. Рейган вважав головним оновлення економіки для її подолання. Його економічну програму «Новий порядок для Америки: програма відновлення економіки» журналісти назвали **рейганоміка**, або «рейганівська революція». В основі програми Р. Рейгана були принципи нооконсерватизму. Шляхом загального скорочення податків, різкого зменшення федеральних видатків і зменшення

Рональд Рейган

державного втручання в економіку Р. Рейган планував усунути кризу. Це суттєво відрізнялося від політики його попередників у подоланні кризових явищ, починаючи з Ф. Рузвельта.

Одночасно із цим пожвавленню економіки мали сприяти заходи з оновлення промислового потенціалу країни й програми модернізації озброєнь. Так, у 1983 р. Р. Рейган оголосив про початок створення системи оборони з елементами космічного базування «Стратегічна оборонна ініціатива» (СОІ), яку журналісти називали програмою «зоряних війн». Якщо видатки на оборону зростали, то на соціальні потреби зменшувалися.

Період економічної кризи 1980—1982 рр. був важким. Зростали безробіття та інфляція. Проте одно-

часно завдяки заходам рейганоміки відбувалося оновлення промислового потенціалу, що сприяло подоланню кризи. У 1983 р. кризу змінило економічне пожвавлення. За цих умов на виборах 1984 р. Р. Рейган був обраний на другий термін. На друге його президентство припав політичний скандал «Ірангейт», ко-

ли за рахунок таємного продажу зброї Ірану фінансувалися антикомуністичні партизани в Нікарагуа. Проте Р. Рейган зумів довести свою непричетність до цього.

Підсумки 8-річного президентства Р. Рейгана були успішними. Валовий національний продукт країни зріс на 60 %. Відбулося структурне оновлення господарства відповідно до вимог НТР. Зміцнів міжнародний авторитет США.

На виборах 1988 р. перемогу здобув республіканець **Джордж Буш**, який був віце-президентом за попередньої адміністрації. Загалом у своїй діяльності він продовжував політику Р. Рейгана. Громадська думка США часто констатувала, що в його курсі відчувається брак свіжої думки. У зв'язку з нормалізацією відносин із СРСР, а також після його розпаду суттєво скоротилися військові видатки. Одночасно збільшувалися видатки на освіту, медицину й науково-дослідні роботи. Наприкінці 1989 р. піднесення в економіці змінилося спадом, який тривав до 1992 р. Проте він був досить невеликим і не супроводжувався інфляцією та скороченням реальної заробітної плати.

У 1990—1991 рр. США у складі багатонаціональних сил узяли участь у війні в Перській затоці. У результаті війни було розгромлено Ірак і звільнено від його окупації Кувейт.

Важливе місце в період президентства Р. Рейгана та Дж. Буша посідали відносини із СРСР. До 1985 р. спостерігалася жорстока конфронтація. Із приходом до влади в СРСР М. Горбачова відносини нормалізувалися. Розпад СРСР у 1991 р. США зустріли досить стримано, побоюючись

«розповзання» радянської ядерної зброї. Проте за наступний рік вони визнали пострадянські держави, отримавши гарантії її нерозповсюдження.

Влітку 1991 р. президент Дж. Буш прибув у Київ і провів переговори з головою Верховної Ради Л. Кравчуком. У вересні того ж року Л. Кравчук відвідав США та поінформував адміністрацію Дж. Буша про актуальні питання політики України. На зламі 1991—1992 рр. США та Україна встановили дипломатичні відносини. У травні 1992 р. відбулися візит президента України Л. Кравчука до США, переговори з адміністрацією Дж. Буша й підписання угод про співробітництво.

На президентських виборах 1992 р. перемогу здобув демократ **Білл Клінтон**, який переміг із програмою «Головне — це люди». Центральним у ній було запровадження в США загальної системи медичного обслуговування для всіх американців. В економічній сфері Б. Клінтон збирався подолати наслідки господарського спаду й суттєво збільшити доходи американського населення. Усе це мало здійснюватися за рахунок скорочення оборонних і бюджетних витрат. При цьому федеральна влада мала отримати більше повноважень для управління економікою. Податки для середніх верств Б. Клінтон збирався зменшити.

На відміну від попередніх адміністрацій республіканців, які дотримувалися неоконсервативного курсу, Б. Клінтон поєднував ліберальні й консервативні ідеї. Від здійснення програми СОІ він відмовився.

Реформування системи охорони здоров'я здійснювалося під керівництвом дружини президента **Хілларі Клінтон**. Через опір бізнесових кіл воно не було реалізовано. Позитивних результатів домоглася адміністрація Б. Клінтона в боротьбі зі злочинністю. Покращення ситуації в економіці сприяло тому, що на президентських виборах 1996 р. Б. Клінтона перебрали на другий термін. Тоді США увійшли в період економічного піднесення. Створювалися мільйони нових робочих місць, йшли вгору показники споживання й житлового будівництва. Адміністрація Б. Клінтона демонструвала вміння управління економічними процесами.

Білл Клінтон

На імідж Б. Клінтона негативно вплинув скандал із його стажисткою Монікою Левінскі, який дістав назву «Монікагейт». Проте 68 % американських громадян, незважаючи на це, схвально оцінювали діяльність президента.

Адміністрація Б. Клінтона після розпаду СРСР і ліквідації біполярної системи міжнародних відносин розробила нову зовнішню політику. Її основним завданням визначалася необхідність США взяти під свій контроль усі головні процеси світового розвитку й протидіяти розгортанню небажаних для країни явищ на регіональному та глобальному рівнях.

Відносини з Україною після визначення її без'ядерного статусу розвивалися успішно. 1994 рік Б. Клінтон проголосив «роком України» у США. У наступні роки формувалися партнерські відносини США з Україною.

4 **США на початку XXI ст.** На президентських виборах 2000 р. перемогу здобув Дж. Буш-молодший. Початок його президентства ознаменувався наймасштабнішим терористичним актом в історії США. **11 вересня 2001 р.** 19 ісламських терористів скерували чотири захоплені рейсові літаки з пасажирами на визначені цілі. У результаті атак загинуло близько 3 тис. осіб. Досить швидко було розпочато антитерористичну операцію проти ісламської організації «Аль-Каїда», яка здійснила теракт.

Успішність операції сприяла зростанню авторитету Дж. Буша-молодшого та його радикально налаштованих співробітників, що виступали за жорстку зовнішню політику. Відповідно до оприлюдненої «доктрини Буша» США залишали за собою право першого удару по терористичних угрупованнях і державах, ворожих до США. Проголошувалася готовність США діяти самостійно, без підтримки міжнародного співтовариства та союзників.

Відносини України й США розвивалися особливо активно після Помаранчевої революції, яку адміністрація Дж. Буша-молодшого всіляко підтримувала й вітала. США підкреслювали свою зацікавленість у сильній, незалежній та демократичній Україні.

У межах внутрішньої політики адміністрація Дж. Буша-молодшого у 2001 р. розпочала масштабну реформу системи освіти. Відбулися також перетворення в галузі охорони здоров'я, зокрема, надавалася грошова допомога на придбання ліків американським громадянам. На президентських виборах 2004 р. Дж. Буш-молодший був переобраний на другий термін. Друге перебування на посаді стало ще складнішим, ніж перше. Чимало проблем виникло для США на міжнародній арені. У серпні 2005 р. у Новому Орлеані сталася повінь, через яку загинули сотні людей. Ця ситуація продемонструвала безпорадність влади.

Руїни Всесвітнього торгового центру в Нью-Йорку після теракту 11 вересня 2001 р.

На президентських виборах 2008 р. перемогу здобув афроамериканець (уперше в історії США), представник Демократичної партії **Барак Обама**. Нова адміністрація отримала владу в умовах фінансово-економічної кризи. Її подолали завдяки успішним заходам нової адміністрації. У 2010 р. було розпочато реформування системи охорони здоров'я й медичного

страхування. Того ж року Конгрес США схвалив президентський законопроект про фінансову реформу. Вона стала найбільшою й всеохоплюючою із часів Великої депресії. На міжнародній арені адміністрація Б. Обама приділяла багато уваги ситуації в Афганістані, який вважала головним фронтом боротьби проти міжнародного тероризму.

У 2012 р. на чергових президентських виборах Б. Обаму переобрали на другий термін. У внутрішньополітичному житті США продовжувалося здійснення розпачатої раніше реформи системи охорони здоров'я.

Питанням, яке намагалося врегулювати адміністрація Б. Обама, стало посилення контролю над обігом зброї в країні.

У зовнішній політиці США цього періоду великого розголосу набула заява Б. Обама у 2014 р., що час великих операцій американської армії за кордоном минув.

Барак Обама

Російсько-українське протистояння, яке розпочалося у 2014 р., стало новим викликом для зовнішньої політики США. Вони заявили, що підтримують територіальну цілісність і суверенітет України та не вводитимуть війська на її територію.

На виборах 2016 р. новим президентом США було обрано республіканця **Дональда Трампа**. Він заявив, що збирається різко змінити зовнішню і внутрішню політику в бік протекціонізму та захисту інтересів США. Початок його президентства демонстрував послідовність і наполегливість Д. Трампа у виконанні передвиборчих обіцянок. Уже першого ж дня президентства він скасував реформу системи охорони здоров'я, розпочату Б. Обамою, яку завжди критикували республіканці.

На реалізацію інших обіцянок спрямувалися укази про вихід США з Транстихоокеанського партнерства й початок будівництва стіни на кордоні США й Мексики, що мало протидіяти потоку наркотиків, злочинності та нелегальної міграції до США. Він також підписав укази, якими зупинив прийом біженців із Сирії, і заморозив на 120 днів програму прийому біженців з Ірану, Іраку, Ємену, Лівії, Сомалі та Судану.

Оцінити президентство Д. Трампа за його впливом на розвиток США стане можливим із плином часу. Сьогодні його окремі дії викликають різні, часто протилежні оцінки.

Населення США — понад 309 млн осіб. Серед них 2,2 млн становлять особи українського походження. Лише третина з них володіє українською мовою, ще менше використовує її в побуті. Офіційно зареєстрованими в країні є 30 українських організацій.

5 Канада. У повоєнні роки тривало економічне піднесення Канади. Цьому сприяли освоєння територій на півночі й заході країни, збільшення внутрішнього ринку та зростання населення, яке відбувалося переважно за рахунок іммігрантів. У 1953 р. за обсягами промислового виробництва Канада стала світовим лідером. Стрімка індустріалізація спричинила скорочення зайнятих у сільському господарстві, проте країна залишалася другим після США експортером зерна на світовому ринку.

Зміцнення економічного становища послабило традиційні зв'язки Канади з Великою Британією. Зменшенню політичної залежності сприяли прийняття в 1947 р. закону про канадське громадянство, визнання канадського Верховного суду вищою апеляційною інстанцією країни й наділення канадського парламенту правом приймати конституційні поправки. Із 1952 р. право призначати генерал-губернатора перейшло до канадської влади. Цього року генерал-губернатором уперше став канадець за походженням Вінсент Мессі.

У політичному житті не припинялося традиційне суперництво Ліберальної та Консервативної партій. У 1935—1957 рр. при владі перебували ліберали. Ідейну основу канадських лібералів становила теорія «держави добробуту». Із позицій вільного підприємництва та індивідуальної свободи їх критикували консерватори. Саме політика лібералів сприяла економічному піднесенню та зміцненню відносин Канади й США.

У 1957—1963 рр. при владі перебували консерватори, уряд яких очолював **Джон Дифенбейкер**. Проте більшість своїх передвиборчих обіцянок вони виконати не змогли. У 1963 р. до влади повернулися ліберали, які зберігали її до 1979 р. Найпомітнішими акціями ліберального уряду **Лестера Пірсона** (1963—1968 рр.) стали прийняття в 1965 р. нового канадського прапора та укладання «Автопакту» про об'єднання автомобільної промисловості Канади та США. Складним питанням внутрішньополітичного життя країни відтоді стала, як ви вже знаєте, **проблема Квебеку**. Ураховуючи її серйозність, ліберали обрали своїм лідером франко-канадця **П'єра Елліота Трюдо** й розробили програму заходів для її розв'язання.

У 1968—1979 рр. при владі перебував уряд ліберала **П. Е. Трюдо**. Він провів через парламент закон, який проголошував рівність англійської і французької мов у державному апараті та двомовність там, де однією із двох офіційних мов розмовляє не менше ніж 10 % населення. Ці заходи покращили ситуацію, однак гасло влади «Одна країна — одна нація», як і раніше, викликало протести франко-канадців. У 1979 р. ліберали на рік втратили владу, а в 1980—1983 рр. знову повернули її. Уряд, який очолював **П. Е. Трюдо**, звернувся до британської влади з проханням надати Канаді повний суверенітет у конституційній сфері. У 1982 р. британський парламент задовольнив це прохання, а канадський 17 квітня 1982 р. прийняв Акт про конституцію.

На початку 1980-х рр. Канаду охопила економічна криза, яка відсунула інші проблеми на другий план. Відбувся спад виробництва. Зменшилися доходи працюючого населення, а безробіття зросло до 12 %. Це обумовило втрату влади лібералами, на яких покладали відповідальність за погіршення ситуації в країні й перехід влади до консерваторів.

Уряд, очолюваний **Брайаном Малруні** (1984—1993 рр.), здійснив низку реформ у дусі «консервативної революції», які дозволили вивести країну з економічної кризи. Найскладнішою проблемою для нього залишався Квебек, який відмовлявся визнати конституцію 1982 р.

У 1993—2005 рр. уряди Канади очолювали ліберали. За цей період вони здійснили чимало важливих реформ і перетворень. Зокрема, було оздоровлено фінансову систему, здійснено дві соціальні програми — «Стратегія рівних можливостей» та «Створення безпечного суспільства». Стимулюванню ділової активності сприяла податкова реформа, яка передбачала поступове скорочення податків. За перебування на чолі уряду лібералів відбулася структурна перебудова економіки країни: скоротилася частка сировинних галузей, натомість збільшилася частка наукоємних галузей виробництва. Успіхи в соціально-економічному зростанні дозволили Канаді посісти сьоме місце у світі за рівнем економічного розвитку і перше — за рівнем життя населення.

У 2006—2015 рр. уряд формували консерватори, а з листопада 2015 р. — ліберали, яких очолив **Джастін Трюдо**, син П. Е. Трюдо. Його кабінет міністрів став першим гендерно збалансованим урядом в історії Канади: у ньому налічується рівна кількість міністрів жінок і чоловіків (по 15 осіб). Він здійснює політику збільшення податків для заможних верств і скорочення — для середніх. Досить значні кошти з бюджету виділяються на подолання бідності.

До 1980-х рр. зовнішня політика Канади значною мірою відображала залежність від Великої Британії та США. Із 1982 р. Канада активізувала власний курс, намагаючись бути посередником у відносинах США та СРСР або США та країн «третього світу». Канада почала відігравати помітну роль у врегулюванні міжнародних конфліктів.

Після розпаду СРСР Канада підтримала появу нових незалежних держав. 2 грудня 1991 р. вона визнала незалежність України.

Сучасний прапор Канади з'явився у 1965 р.

Канада — третя за кількістю етнічних українців (після України і Росії) країна у світі. Населення Канади на 2016 р. становить понад 36 млн осіб, із яких понад 1,3 млн — українці й українки. Канадське українство є найбільшою зі слов'янських діаспор у Канаді. Суцільні поселення українського населення в країні відсутні. Канада пишається своєю толерантністю і полікультурністю. Культура україно-канадців вважається невід'ємною складовою загальноканадської культури.

Висновки

- ▶ У другій половині ХХ — на початку ХХІ ст. США демонстрували динамічний та успішний розвиток провідної держави «вільного світу».
- ▶ Канада в цей період послідовно й наполегливо формувала свій суверенітет, високорозвинену економіку, «державу добробуту» і полікультурне суспільство.

Запитання та завдання

1. Хто змінив Г. Трумена на посаді президента США? 2. Яку назву мав план соціальних перетворень у країні президента Л. Джонсона? 3. Коли було підписано мир, яким завершилася війна у В'єтнамі? 4. Як називали журналісти програму «Стратегічна оборонна ініціатива»? 5. За перебування на посаді якого президента США в Україні відбулася Помаранчева революція? 6. Назвіть кількість осіб українського походження у складі населення Канади.

7. Які риси притаманні розвитку США в 1945—1960 рр.? 8. Проаналізуйте тенденції розвитку США в 1961 р. 9. Охарактеризуйте розвиток США в 1981—2000 рр. 10. Визначте риси, які характеризують розвиток США на початку ХХІ ст. 11. Що було притаманно розвитку Канади в цей період?

12. Покажіть на карті атласу території США та Канади. 13. Складіть таблицю «Розвиток США в другій половині ХХ — на початку ХХІ ст.».

Період	Внутрішньополітичний розвиток	Зовнішня політика
1945—1960 рр.		
1961—1980 рр.		
1981—2001 рр.		
Початок ХХІ ст.		

14. Підготуйте до уроку узагальнення за розділом навчальний проект «Українська діаспора в державах Північної Америки та Західної Європи». 15. Голова уряду Канади П. Е. Трюдо зазначав: «Жити на одному континенті зі США — те саме, що спати поруч зі слоном. Він може не помітити вашої присутності, однак ви кожного разу відчуватимете його порух». Поясніть наведену думку. 16. Канцлер ФРН В. Брандт вважав, що саме П. Е. Трюдо зумів допровадити Канаду до центру світової політики. Підготуйте повідомлення про значення діяльності П. Е. Трюдо для країни.

§7. Велика Британія та Франція

1. Назвіть особливості соціально-економічного і політичного розвитку Великої Британії в 1918—1939 рр. **2.** Яку роль відіграла Велика Британія у Другій світовій війні? **3.** Визначте характерні риси соціально-економічного й політичного розвитку Франції в 1918—1939 рр. **4.** Назвіть прояви участі Франції у Другій світовій війні. **5.** Якого зовнішньополітичного курсу дотримувалися Велика Британія і Франція в 1918—1945 рр.?

1 Велика Британія в 1945—1979 рр. Друга світова війна для Великої Британії завершилася перемогою, але спричинила суттєве послаблення її економічних і політичних позицій у світі. Перші повоєнні парламентські вибори 1945 р. виграли лейбористи. Прихильність виборців вони здобули програмою «Обличчям до майбутнього», де проголосили курс на побудову в країні «держави добробуту». Перший повоєнний уряд очолював лейборист **Клемент Еттли**. Важливу роль у відбудові повоєнної економіки Великої Британії відіграла допомога за «планом Маршалла».

У 1947 р. британське промислове виробництво вийшло на довоєнний рівень, а в 1951 р. перевершило його на третину. Сільське господарство

Прем'єр-міністри Великої Британії в 1945—2018 рр.

Ім'я	Роки перебування при владі	Партійна належність
Клемент Еттли	1945—1951	Лейборист
Вінстон Черчилль	1951—1955	Консерватор
Ентоні Іден	1955—1957	Консерватор
Гарольд Макміллан	1957—1963	Консерватор
Александр Дуглас-Гюм	1963—1964	Консерватор
Гарольд Вільсон	1964—1970	Лейборист
Едвард Гіт	1970—1974	Консерватор
Гарольд Вільсон	1974—1976	Лейборист
Джеймс Каллаген	1976—1979	Лейборист
Маргарет Тетчер	1979—1990	Консерватор
Джон Мейджор	1990—1997	Консерватор
Ентоні Блер	1997—2007	Лейборист
Гордон Браун	2007—2010	Лейборист
Девід Кемерон	2010—2015 2015—2016	Консерватор
Тереза Мей	2016—...	Консерватор

Антивоєнний мітинг на Трафальгарській площі з приводу Суецької кризи. Лондон, 4 листопада 1956 р.

на початку 1950-х рр. також досягло довоєнного рівня. У 2,5 разу зросли державні витрати на соціальне страхування. Влада запровадила безоплатну медичну допомогу населенню. Йому також гарантувалися пенсії за віком — жінкам із 60, чоловікам із 65 років. Надавалися допомога у зв'язку із втратою роботи, хворобою, народженням дитини, запровадили оплачувані відпустки. Розгорнулося широке житлове будівництво. Завдяки цим та іншим заходам матеріальне становище порівняно з довоєнними роками зросло. Однак досить великим залишалось й розчарування в суспільстві

недостатністю здійснення передвиборчих обіцянок.

Зовнішньополітичні пріоритети Великої Британії визначалися розробленою В. Черчиллем та Е. Іденом концепцією «трьох кіл відповідальності» — атлантична співпраця, Британська співдружність та об'єднана Європа. У зовнішній політиці лейбористи продовжували курс на тісну співпрацю зі США. Здійснювалися ініціативи, пов'язані з розгортанням процесів європейської інтеграції. У 1949 р. Велика Британія разом із дев'ятьма іншими європейськими державами заснувала Раду Європи — міжнародну організацію із захисту прав людини, парламентської демократії, узгодження політики держав-членів у культурній, соціальній і правовій сферах.

Складною проблемою для уряду К. Еттли стало майбутнє Британської імперії у зв'язку з посиленням національно-визвольного руху. У серпні 1947 р. Індійський союз і Пакистан проголосили свою незалежність, а наступного року її отримали Цейлон та Бірма. У 1947 р. уряд К. Еттли заявив, що передає владні функції в Палестині ООН. Із цього часу назви «Британська імперія» і «британський підданий» змінили на «Британська співдружність» і «громадянин Співдружності». Негативну реакцію в суспільстві викликала участь Великої Британії в Кореїській війні.

В умовах зниження популярності лейбористи програли вибори 1951 р. До влади прийшли консерватори, чиї уряди керували країною безперервно до 1964 р. Головними проблемами у внутрішній політиці, які прагнули вирішити в цей період консерватори, були спроби стабілізувати економіку й покращити британську соціальну сферу. Уряд В. Черчилля, дотримуючись проголошеного ним курсу «терпимості й конструктивності», не намагався суттєво змінювати політику попередників. В економіці консерватори підкреслювали, що головним у визначенні форми власності є принцип ефективності виробництва. Приватним і державним підприємствам однаково надавалися кошти на модернізацію й запровадження

нових технологій. Піднесення, яке розпочалося під впливом політики консерваторів, дозволило суттєво знизити рівень безробіття. Значно зросли видатки з бюджету на охорону здоров'я та освіту. Особливо багато уваги приділялося масовим школам.

У зовнішній політиці уряд В. Черчилля перш за все завершив реформування Британської співдружності. У європейських справах пріоритетним вважалося зміцнення оборони країн Заходу та створення їх військово-політичного союзу.

Наступником В. Черчилля після його відставки став Е. Іден. Він не змінював внутрішню й зовнішню політику свого попередника. Криза, яка спалахнула в 1956 р. після націоналізації Єгиптом Суецького каналу, завершилася поразкою Великої Британії. Це примусило Е. Ідена піти у відставку.

Новий прем'єр-міністр **Гарольд Макміллан** закликав консерваторів до оновлення й створення прогресивної національної моделі розвитку. На початку 1960-х рр. в економіці Великої Британії відбувся невеликий спад й уряду доводилося докладати чимало зусиль для його подолання.

До 1960 р. Велика Британія у світовому промисловому виробництві посідала друге місце після США. Однак у 1960 р. її випередила ФРН.

У зовнішній політиці уряд Г. Макміллана докладав зусиль для збереження впливу Великої Британії на колишні колонії та розвиток співробітництва країн Заходу в межах НАТО.

У 1963 р. гучний шпигунський скандал, пов'язаний із військовим міністром, примусив Г. Макміллана піти у відставку. Новий прем'єр-міністр **Александр Дуглас-Гюм** не змінював політичний курс уряду. Спроби консерваторів перешкодити остаточному розпаду залишків Британської колоніальної імперії не мали успіху. До середини 1960-х рр. вона остаточно розпалася.

Зниження темпів економічного зростання на тлі піднесення в інших країнах і розпад Британської імперії болюче сприйняло суспільство. Вибори 1964 р. консерватори програли.

Із приходом до влади лейбористського уряду **Гарольда Вільсона** розпочався період економічної і політичної нестабільності, який назвали «технократичною ерою» (1964—1979 рр.). Спроби покращити ситуацію в економіці не принесли успіху. Велика Британія відійшла на п'яте місце у світі за загальними економічними показниками, пропустивши вперед США, ФРН, Японію і Францію.

Найбільшого суспільного розголосу в ці роки набув прийнятий у 1969 р. «Біль про

Ознаки кризи 1964—1979 рр. Три покоління родини живуть в одній кімнаті в напівпідвальному приміщенні. Ліверпуль, 1969 р.

народне представництво», за яким вік виборців знижувався до 18 років. Наприкінці 1960-х рр. загострилася **Ольстерська проблема**, яка спричинила політичну нестабільність у наступному десятилітті.

У 1970—1974 рр. до влади в країні повернулися консерватори замість лейбористського гасла «колективного раю» (розподілу благ між усіма членами суспільства). Вони виступали за адресну допомогу й стимулювання приватної ініціативи, щоб «оздоровити дух нації та зробити його гарантією свободи особистості».

Засобом модернізації економіки консерватори обрали приватизацію державних підприємств. Кошти на будівлю муніципального житла вони зменшили й стимулювали приватне будівництво. Ці та інші заходи дали нетривалий позитивний ефект.

У 1973 р. Велика Британія, пішовши на значні поступки, вступила до Спільного ринку. Однак це мало негативний вплив на її господарство. Протягом 1973—1975 рр. британська економіка перебувала у стані кризи.

Після виборів 1974 р. до влади в країні повернулися лейбористи. Зусилля урядів, очолюваних лейбористами Г. Вільсоном та **Джеймсом Каллагеном**, були спрямовані на подолання економічної кризи в країні. Поступово її було зупинено, і з 1976 р. розпочалося повільне піднесення. Однак станом на 1979 р. рівень життя у Великій Британії був на 20 % нижчим, ніж у Франції та ФРН. Невідповідність між обіцянками й результатами діяльності призвела до розчарування населення країни в лейбористах. Вибори 1979 р. вони програли.

2 Велика Британія в 1979—2007 рр. Новий консервативний уряд уперше в історії країни очолила жінка — **Маргарет Тетчер**. Її діяльність завершила період економічної і політичної нестабільності й започаткувала добу реформ, що увійшла в історію як **тетчеризм**. Очолюваний М. Тетчер уряд неоконсерваторів, дотримуючись засад **монетаризму**, намагався

Монетаризм — економічна теорія, за якою кількість грошей в обігу є визначальним чинником для розвитку економіки. Започаткована Мілтоном Фрідманом.

зменшити інфляцію збільшенням прямого оподаткування, відмовитися від дотації підприємств і підвищити податок на додану вартість. Водночас скорочувався державний апарат і кошти на його утримання. Відбувалася приватизація державних підприємств, які вимагали фінансової підтримки. Однак при цьому зростало безробіття. Намагаючись подолати інфляцію, уряд М. Тетчер скоротив державні витрати на комунальне й шляхове господарство, освіту і культуру. Прийняті парламентом закони про зайнятість ускладнили проведення страйків тред-юніонами.

Антиінфляційна політика уряду дала позитивні результати, і з 1983 р. розпочалося піднесення економіки Великої Британії, яке тривало до 1990 р. Зростанню авторитету М. Тетчер сприяв воєнний конфлікт

1982 р. з Аргентиною за Фолклендські (Мальвінські) острови, який завдяки наполегливості прем'єр-міністра завершився перемогою для Великої Британії.

У 1983—1989 рр. уряд продовжував свою політику передачі державних підприємств у приватну власність. У результаті за період реформ М. Тетчер державний сектор економіки Великої Британії зменшився з 10 до 6,5 % у валовому національному продукті. Фінансування державних підприємств зменшилося в 10 разів. Метою своїх дій М. Тетчер проголосила створення «нації власників». Оздоровлення економіки сприяло тому, що в другій половині 1980-х рр. доходи британського населення зростають щороку на 5 %.

Із 1988 р. розпочалося реформування пенсійної системи. Крім державних пенсій, воно передбачало створення пенсійних фондів на підприємствах. Завдяки цьому щорічні надбавки пенсіонерам зросли на 7 %.

Негативним наслідком тетчеризму для британського суспільства стало поглиблення соціального розшарування. Понад 20 % сімей опинилися в умовах відносної бідності та не отримували державної допомоги. Погіршилося становище державних службовців, які жили за рахунок зарплати й не мали інших доходів. Багатьом не подобався жорсткий стиль «залізної леді», як називали М. Тетчер, за невідповідність британським демократичним цінностям. Проте слід зазначити, що жоден із британських урядів у ХХ ст. не досягав таких успіхів за порівняно короткий період.

Зменшення рівня довіри населення до консерваторів та загроза партійного розколу спонукали М. Тетчер піти у відставку. У 1990 р. головою уряду консерваторів став їх новий лідер **Джон Мейджор**. Він запровадив деякі зміни до соціально-економічної і зовнішньої політики, відмовляючись від крайнощів тетчеризму. Зокрема, було скасовано «подушний податок», розмір якого не залежав від матеріального становища та обурював британський народ. Замість надання переваг приватному підприємству Дж. Мейджор дотримувався курсу на рівновагу між державним і приватним секторами економіки. Здійснені зміни вплинули на ставлення в суспільстві до консерваторів, і в 1992 р. вони виграли парламентські вибори. У 1992—1994 рр. уряд Дж. Мейджора зосереджував зусилля на здійсненні технологічної модернізації виробництва, заохоченні конкуренції та експорту. Загалом його діяльність британці вважали успішною. У соціальній сфері увага приділялася формуванню правових основ громадянського суспільства. Була прийнята низка документів, відомих під спільною назвою «Хартія громадян», де чітко визначалися права й обов'язки різних груп населення країни. Чимало уваги приділялося модернізації регіонів, що відставали в економічному плані, — Шотландії та Північної Ірландії.

Маргарет Тетчер

Ентоні Блер

У 1980—1990-х рр. у британській зовнішній політиці відбувся перегляд пріоритетів. Відмовившись від доктрини «трьох кіл», Велика Британія стала розвивати співробітництво з державами Азії та Латинської Америки, а після краху «соціалістичного табору» — із країнами Східної Європи.

На виборах 1997 р. перемогу здобули лейбористи, які до цього суттєво оновили свою партію. Новий уряд країни очолив лейборист **Ентоні Блер**. Він заявляв, що формуватиме соціальну ринкову економіку, де індивідуальна ініціатива поєднуватиметься з колективізмом. Ставилася мета стимулювати розвиток громадянського суспільства як партнера державної управлінської системи. При цьому Е. Блер не змінив економічної стратегії тетчеризму, про-

довжуючи модернізацію технологічної бази виробництва й дотримуючись політики мінімального втручання держави в економіку.

Загалом розвиток економіки Великої Британії за десятиліття правління лейбористів став досить успішним. Завдяки цьому поліпшилося соціальне становище населення. Значні кошти виділялися на розвиток медицини, освіти й створення робочих місць для молоді.

Негативно вплинуло на популярність лейбористів втягування Великої Британії у війну в Перській затоці 1990—1991 рр. Більшість населення звинувачувала за це Е. Блера. Із метою збереження авторитету партії останній подав у відставку.

3 Велика Британія у 2007—2017 рр. Лейборист **Гордон Браун**, який очолив уряд у 2007 р., на відміну від свого попередника, не поділяв його намагання реформувати державний сектор економіки. Він також не підтримував направлення британського військового контингенту до Іраку. У серпні 2007 р. Г. Браун заявив про відмову запровадити у Великій Британії єдину європейську валюту.

Фінансова криза 2008—2009 рр. сприяла падінню довіри британського населення до уряду Г. Брауна. На парламентських виборах 2010 р. лейбористи зазнали поразки. Консерватор **Девід Кемерон** сформував коаліційний «уряд національної єдності» із консерваторів і ліберальних демократів. Новий прем'єр-міністр визначив головною метою свого уряду «побудову суспільства, у якому ми не запитуємо, які маємо права, а знаємо, які в маємо обов'язки». Для досягнення соціально-економічної стабілізації уряд Д. Кемерона розпочав жорстку економію бюджетних витрат.

У 2014 р. Д. Кемерон відмовився збільшувати британський внесок до бюджету ЄС. На думку прем'єр-міністра, останній мав надати Великій Британії більше можливостей для контролю над своїм кордоном, щоб обмежити потік мігрантів із території інших країн ЄС. Питання доцільності

членства Великої Британії у ЄС він називав одним із головних у своїй програмі.

31 грудня 1991 р., після проголошення незалежності України, уряд Великої Британії визнав її суверенітет і встановив з нею дипломатичні відносини. Із цього часу розвивається співробітництво двох держав. У грудні 2005 р. на саміті «Україна — ЄС» під головуванням Е. Блера Україні надали статус країни з ринковою економікою.

В україно-російській кризі 2014 р. Велика Британія вважала, що найкращим варіантом допомоги Україні буде запровадження Євросоюзом нових санкцій проти Росії.

У червні 2016 р. в країні відбувся референдум про вихід Великої Британії з ЄС, відомий як «брексіт», на якому 51,9 % учасників проголосували за вихід країни із цього об'єднання. Д. Кемерон, як і обіцяв, після референдуму пішов у відставку.

Новий уряд консерваторів очолила друга в історії країни жінка на посаді прем'єр-міністра **Тереза Мей**. Головним своїм завданням вона вважала реалізацію результатів «брексіту».

У зовнішній політиці британських урядів цього періоду постійно докладали зусиль для повернення Великій Британії статусу великої держави й ролі арбітра у глобальних і регіональних питаннях.

Населення сучасної Великої Британії становить понад 65 млн осіб. Кількість української громади, на думку деяких дослідників, становить близько 30 тис. осіб. Офіційна статистика відсутня. За останні роки численість української громади збільшилася за рахунок трудових мігрантів, значна кількість яких перебуває в країні нелегально.

Найчисленнішою сучасною українською громадською організацією в країні є «Союз українців Великої Британії», що налічує близько 1700 учасників та учасниць. «Союз...» має власний друкований орган — це газета «Українська думка». У країні діють 14 суботніх шкіл українознавства, де навчається близько 400 учнів та учениць.

4

Франція в 1945—1969 рр. Період із літа 1944 р., коли почалося звільнення Франції від німецької окупації, до прийняття Конституції Четвертої Республіки восени 1946 р. в історії країни називають «Тимчасовим режимом». Влада у Франції перебувала в руках Тимчасового уряду, який очолював Шарль де Голль. Відбудова економіки й відновлення системи державного управління відбувалися в умовах гострої політичної боротьби. Провідні праві політичні партії довоєнного часу припинили своє існування. На їх уламках виникла Республіканська партія свободи й окремі групи «незалежних». Послабився вплив радикалів. Завдяки діяльності в русі Опору зміцнили свої позиції комуністи й соціалісти. Погляди Ш. де Голля, або голлізм, набули широкої популярності. Зміст голлізму ґрунтувався на чотирьох гаслах: «ідея нації», «сильна держава»,

«соціальні реформи», «велич Франції». Політична боротьба, за переконанням голлістів, послаблює державу й тому має підпорядковуватися загальнодержавним інтересам.

Більшість французів сприймала Ш. де Голля як «рятівника нації». В економіці він був прибічником «дирижизму» — активного втручання держави в господарство. У 1945—1947 рр. розгорталася націоналізація підприємств. У її результаті в державну власність перейшло майже 20 % промисловості Франції. Шляхом випуску облігацій внутрішньої позики було стабілізовано фінансову систему й накопичено кошти для відбудови економіки.

У зовнішній політиці Франції доби Тимчасового режиму головними стали питання про долю Німеччини, французькі колонії й відносини з країнами Заходу та СРСР. Ш. де Голль був прибічником федералізації Німеччини. Французьку колоніальну імперію він сподівався зберегти шляхом поступок місцевому населенню. Ш. де Голль також прагнув перетворити Францію на міст, що з'єднуватиме СРСР і країни Заходу.

На перших повоєнних виборах та одночасному референдумі в жовтні 1945 р. вперше виборчі права здобули жінки. Понад 96 % виборців висловилися за скасування Конституції Третьої республіки й скликання Установчих зборів для підготовки нової конституції. Після затвердження на референдумі з грудня 1946 р. Конституція Четвертої Республіки набула чинності. Відповідно до неї Франція стала парламентською «неподільною, світською, демократичною і соціальною республікою». Її колоніальні володіння ставали складовими Французького союзу.

Після того як комуністи виступили проти «плану Маршалла», їх виключили з уряду. У 1947 р. промисловість Франції досягла довоєнного

Президенти Франції (Четверта і П'ята республіка)

Ім'я	Роки перебування при владі
Венсан Оріоль	1947—1954
Рене Коті	1954—1958
Шарль де Голль	1958—1969
Жорж Помпиду	1969—1974
Валері Жискар д'Естен	1974—1981
Франсуа Міттеран	1981—1995
Жак Ширак	1995—2007
Ніколя Саркозі	2007—2012
Франсуа Олланд	2012—2017
Еммануель Макрон	2017—...

рівня. Насичення ринку товарами дозволило в 1949 р. скасувати карткову систему. Завдяки допомозі США за «планом Маршалла» Франція швидко завершила стабілізацію економіки, розпочала її структурні перетворення й технічне переоснащення. У 1951 р. обсяг промислової продукції Франції вдвічі перевищив довоєнний. Сільське господарство розвивалося повільніше, але також перевищувало довоєнні показники.

Економічне піднесення дозволило здійснити зміни в соціальній сфері. Із 1950 р. було запроваджено загальнонаціональний мінімум зарплати, єдину державну систему соціального страхування й підвищено пенсії. Із кінця 1940-х рр. розгорнулося широкомасштабне будівництво дешевого житла.

У зовнішній політиці в умовах початку «холодної війни» ідею Ш. де Голля про Францію як міст між Заходом і СРСР довелося забути. Франція поступово втягувалася в атлантичну солідарність. Вона стала одним із співзасновників Західного союзу та Північноатлантичного союзу (НАТО). Із кінця 1940-х рр. Франція виступала ініціатором західноєвропейської інтеграції.

Досить складною залишалася проблема колоній. Спроба зупинити розпад колоніальної імперії шляхом проголошенням Французького союзу зазнали невдачі. В'єтнам, Туніс, Марокко, Алжир охопив національно-визвольний рух. Загострення ситуації в заморських володіннях спричинило внутрішню кризу у Франції.

1 червня 1958 р. Національні збори надали Ш. де Голлю як голові уряду надзвичайні повноваження для зупинення загрози «розколу і громадянської війни в країні». Цією подією завершився період Четвертої Республіки у Франції.

Прибічники Ш. де Голля підготували нову конституцію. Голлісти намагалися поєднати створення сильної держави з відродженням у країні справжньої демократії. На референдумі 1958 р. понад 79 % французів схвалили Конституцію П'ятої республіки. Це започаткувало новий період в історії країни. Відповідно до нової Конституції Франція стала президентською республікою. Президент був центральною фігурою влади. Французький союз замінювся Французьким співтовариством, яке передбачало суверенітет його суб'єктів. У грудні 1958 р. Ш. де Голля обрали першим президентом П'ятої Республіки.

Стимулювання розвитку економіки, відповідно до уявлень голлістів, відбувалося шляхом її державного регулювання. У наступні десять років (1958—1968 рр.) щорічні темпи зростання промислової продукції складали 5,5 %. Обсяги промислової і сільськогосподарської продукції за цей період збільшилися на 60—66 %.

Шарль де Голль

Перевернуті автомобілі після масових заворушень та демонстрацій студентів. 11 травня 1968 р.

За перше десятиліття П'ятої республіки суттєво змінилася структура населення. У сільському господарстві працювало 12 % активного населення. Майже третина його була зайнята в невиробничій сфері. Постійно покращувалося матеріальне становище населення.

У зовнішній політиці прагнення досягти «величі Франції» призвело до заострення суперечок із НАТО. Після створення власної ядерної зброї Франція вийшла з військово-політичних структур НАТО. На перше десятиліття П'ятої Республіки припав розпад Французької колоніальної імперії. У 1960 р.

14 колишніх французьких колоній проголосили себе суверенними державами. Найскладнішою залишалася проблема Алжиру, де налічувався 1 млн осіб французького походження. Алжир охопила тривала кривава боротьба. Семилітню колоніальну війну в країні було завершено лише в 1962 р. Французький уряд офіційно визнав незалежність Алжиру.

У 1968 р. на фоні зростання незадоволення внутрішньою і зовнішньою політикою Ш. де Голля у Франції спалахнула політична криза. Поштовхом до неї стали студентські протести. Навесні 1968 р. кількість страйкарів досягла 10 млн осіб. В історію країни цей період увійшов як «червоний травень». Розуміючи, що криза є наслідком незадоволення населення існуючим становищем, Ш. де Голль виніс на референдум законопроект із реформування системи влади в країні. На референдумі 1969 р. 52 % виборців висловилися проти нього. Ш. де Голль подав у відставку, вважаючи, що не може залишатися на посаді, не маючи довіри французького населення. Наступного року він помер. Його відставка й смерть закінчили цілу епоху в історії Франції.

5 Франція в 1970—1995 рр. На дострокових президентських виборах 1969 р. переміг лідер голлістів, колишній прем'єр-міністр Жорж Помпідю. Він заявляв, що продовжуватиме політику попередника й одночасно вестиме діалог з опозиційними силами. Побудову в країні «нового суспільства» Ж. Помпідю пов'язував із розвитком законодавчої участі більшості категорій населення в управлінні державою. Активізувалися державні програми розширення повноважень місцевого самоврядування та студентського самоуправління. У 1970 р. було встановлено щорічну індексацію мінімального розміру зарплати відповідно до рівня інфляції.

У зовнішній політиці Ж. Помпідю, загалом дотримуючись курсу Ш. де Голля, намагався усунути суперечності у відносинах зі США та іншими країнами Заходу.